

اونودولموش

سَس / حرف

علی آردى " اورمان "

سنتمبر ٢٠٢٠ - ایسوئچ

ايجىنده كى لر

٢	ايجىنده كى لر
٤	اؤن سؤز
٧	گيريش
١٠	نازال ن/ ساغير ن/ نئف ويا.....
١٧	ايلكين تورك اليقبالاريندا
١٩	عرب اليقباسيندا
٢٧	عثمالي جا، آذربايجانجا و دىگر تورك دىللى لرده
٤٢	بىر نئچە اىشارە!
٤٤	لاتين اليقباسى و بو سسین يازيدان آتىلماسى
٥٢	سس ده يىشمه سى
٥٧	بوگون
٦٠	قايناقلار:

اون سؤز

گونئی آذربایجان دا ميللى حکومت (۱۹۴۵-۱۹۴۶) سونراسى، کسيب -
بيچمه‌لر نتيجه‌سيينده، توركجه، بير تهلوکه‌سيزليک قونوسونا دۇنماشدو.
ديليميزه فارشى نىچە فاشيسىت داورانىشلار اولدوغونو گۇسترمك اوچون ونه
چىنلىكلە آنا ديليمىزى اوپىرنەمېزى آيدىنلاتماق اوچون بير اورنىك:

ب، دىولى ئاتار كلاسما لىن اشعار الصاق شىدە بىر:
(دىستانەدىلىت خۇرى، ۱۹۲۸ مئى ۱۸)

تىكلەر بى لهجە اجنبى ئىركى آكىداً منبع است.
با زىان شىرىن فارسى صحبت كىيد.

كتاب دىركە هست و بازگشت نىست، بە قلم ابرح اخىكىر، سال ۱۳۲۹، تېران، سەفحە ۱۶۴

1949 جى ايل مكتب ديوارلا رىندا

" يابانچى سورك لەھجە سىينە دانىشماق قطعىي قاداغانلىرى، شىرىين فارس دىلينىدە دانىشىن" !!

من بىلە بىر دۇورىدە آنادان اولموشدوم. بو دورومدا، سورك دىلينى يازىب -
او خوما بىلەنин دە، تاپىلماز قدر آزالماسى غايىت طبىعى دىرس. توركجه كىتابلار
ايىه يالىز، قدىمىدىن قالان و ياندىريلمادان قورتولانلار ايدى و ميللى حکومتىن
سونرا توركجه كىتاب باسماق دا كى ياساغى دى.

۱۶-۱۷ ياشلاريمدان برى ديليمىزده اوخوماغا باشلادىغىم دا، يازى لاردا بعضى سؤزلىرde بير جور «ك» حرفى گئوره دىيم كى نه اولدوغونو يىلمىزدىم. او خور- يازارىم فارس ديلينىدە اولموشدو. بو حرفين فارس-جادا اولمادىغىنا گئوره البته كى من ده تانيمىردىم.

آنچاق اونو عادى "ن" كىمى سىلىندىردىيم ده، او خوماغى راحتلادى و سؤزلىرde اولان معنالاردا داها اۋۇز يېرىن تاپدى.

ندن "سنە" يېرىنە "سنكا" ، "باشىنا" يېرىنە "باشىنكا" و يا "كۈنلۈم" يېرىنە "كۈنكلۈم" يازىلىرى؟ بو بير سورغۇ كىمى هر زامان منىملە ياشامىشىدى.

بو بير سورغۇ كىمى هر زامان منىملە ياشامىش دى.

|| سنکا قربان دېشىم دەزارلىجاتى || كەن دەنەم باشىنكا ئى دەبىز پا زىپا ||

سنە قورىبان دئمىشەم روزى-ائى ازىل بور جانى

گل دۇنۇم باشىنا ئىنى دىلىپ-ائى زىيىا-زىيىا

ابوالقاسم نباتى (1812-1873)

اوْز باشىما اوْلاراق بونا عرب ديلينىدە اولان "نوْن غُنْه" آدى وئردىيم. /ل/ شىكلىنىدە يازىللان «نوْن غُنْه»، عرب اليفاسى دا كى علاوه حرف لىردىن بىرىدىر. بو حرف بعضى خارىجى سيموللارى فونتىيىك چئورىمك اوچون عرب اليفاسىنا علاوه اولونوب.^۱

^۱ https://www.wikiwand.com/ar:/#text/نوْن_غُنْه نون غنه ويكتب ل ، هو حرف من،الأبجدية العربية لترجمة بعض الأحرف الأجنبية ترجمة صوتية..

٥٠ نئچه ایل سونرا، آمکلی لیک (تقاعد) بوشلوغو، منه بو "نون گُنه" نی آراشدیرماق ایمکانی وئردى. البتە کى بو، بىر دىلچى كىمى يوخ، بىر هوسكارىن بىلدىي و آختارا بىله‌جه بى قدر او لا جاقدى.

آنا دىلىم ده، تحصىل آلمادىغىم كىمى، دىل چى لىك تحصىلى ده گۇرمىشىم. بو يازىيا آنجاق، دىلىمى سئودىم اوچۇن و دىل شناسلارا كىچىك ده اولسا، بىر قابى آچىلسىن دئىه جسارت ائتدىم.

قارشىدا گلن يازى بو سىس / حرفه كىچمىشىدۇن بو گونه دك، عثمانلى، آذربايچان جمهورىتى و گونئى آذربايچاندا، قىسا بىر باخىش دىر.

بو اىشده منى سۇون و قورويان، هر زامان دىستكله يەن و يازماغا تىشويق ائدن، حىات يولداشيم عفت خانىملا بىر گە، باشقا ياردىمى كىچەن لرە مىنتدارلىغىمى بىلدىرىرەم.

_____ى آردى

«اورمان»

گیریش

گورمه واسطه سیله در ک ائدیلیب، فیکرین ایفاده سینده اساس انسیت واسطه سینه - دیله کۆمک چی اولان ایشاره لر سیستمیته یازى دئیلیر.

ایلک یازى نمونه لری قدیم اینسانین اوز فیکیر و دویغولارینی تکجه اوزونه یوخ، باشقالارینا (هامیبا) دا بللى اولان ایشاره لرله ایفاده ائتدیي گوندن میدانا چیخمیشدیر. بئله لیكله، یازى اینسان لار آراسین دا قارشى لیقلی اونسیتین، گؤزه گئرونەن شرطى ایشاره لرده ایفاده سیستمی دیر.

"۱۸-جى عصرین گئورکملی فرانسیز یازىچى و فیلوسوفو م. ف. وولتئر دئیمیشدیر: "یازى سسین رسمله وئریلمە سیدى، نه قدر چوخ او خشاشا او قدر ياخشى دیر".

داھى یونان فیلوسوفو آریستو (ارسطو) (میلاددان اول ۳۸۴-۳۲۲-جى ایل لر) اوز «منطق» اشريين گيريش حىسه سينده يازمیشدیر: «تلفوظ اولونان سۆز راسیونال تجربه نىن سیموولو، يازى ايسە تلفوط ائدیلەن سۆزۈن سیمۇولۇدور».

مین ایل لر عرضىنده یازىنین رنگارنگ واسطه و اصوللارى، پىرسىپ لرى میدانا چىخىب اينكىشاف ائتمىش، نتىجە ده موختليف یازى تىپ لرى يارانمىشدیر. یازىنین تارىخى اينكىشافى دۇرد اساس مرحلەدن كىچمىش، همین مرحلە لرە او يغۇن یازى تىپ لرى تشككول تاپمىشدیر.

شكىل یازىسى، فيكير یازىسى، هئجا یازىسى و سىس یازىسى، یازىنин كېچىرىدىسى تارىخى دير. سىس یازىسى دىليمىز ده تارىخ سورجىنده چىشىدلى اليبالارلا اولموشدور.

«گۆكتورك كىتابەلرین دن بو ياناتوركىلر موختليف سىوپىزاسىيالاردا فرقلىي اليبالاردان اىستيقاده ائتمىش و بو اليبالارلا ساي سىز حساب سىز اثرلر ياراتمىشلار.

ایلک الیبا گۆكتورك الیباسین دان آلينميش و اویغور/تورك، عرب، لاتين و س.
اولموشدور.

بورادا معتبرضه کىمى بىر خاطيره يە دە اشارە ائتمە لى يەم. عرب الیباسىنин حاكم الیبا
اولاراق اىستىفادە ئىدىلىقىغى عصرلرده بىلە تورك جوغرافىيالارىندا حتى منىم اوشاقلقى
زامانىما قىدر اىستىفادە اولۇنماغا داوام ئىدىن اویغور الیباسى، قاشقارلى نىن تعېرىنچە
دئىسک، ممكۈن اولىدوغو قىدر توركجەنин سىسىلىنى تمىشلە ئىلە بىلەرىدى. بلکە ئىلە اونا
گۈرە تا منىم اوشاقلقىغىم يعنى ۱۹۵۵-۵۶ يَا قىدر ايشلە نىرسىدى. من اوزامانلارنىڭ اولىدوغۇنى
بىلە سەم دە، رحمت لىك ياشلى مايىل عمى آدلى محللە مىزىن باققىالى، تىسيەلرپىن
لىستە سىن بولىپا يازاردى. سۇنرا لا اویغور الیباسىنин نۇمنە لرىنى گۇردويمىدە،
اون لارىن نە الیبادا اولىدوغۇلارىن آنلايدىم.

بوتون بولىپاalar توركجەنин سىس دىرلىرىنە اویغۇن گلمك اوچۇن، موختىيف
تكمىللشىدىرىمەلە و اویغۇنلاشمالارا معروض قالماشىش و اىستىفادە ئىدىلىچك
الیبالارдан بعضى اىشارەلەر چىخارىلماشىش، بعضى اىشارەلەر ايسە الیبالارا علاوه
ائدىلەمىش دىر. بو تكمىللشىدىرىمەلەر بىر عنعنهنىن و بىر دىيل شعورونون مۇوجودلۇغۇنون
نتىجهسى دىر.

۱۱-جى عصردە قبول ائدىلىن و ۲۰-جى عصرە قدر گئىش بىر جوغرافىيادا ساي سىز-
حساب سىز توركجە اثرىن يازىلماسىندا اىستىفادە ئىدىلىن عرب الیباسى دا قبول
ائدىلەمىش، لاكىن توركجەنин فونتىتك وارلىغىنى اویغۇنلاشماق اوچۇن بعضى
دىيىشىكلىكلە معروض قالماش دىر. ^۲

^۱ Türkleştirilerek / Türkçeleştirilerek Kabul Edilen / Kullanılan Arap
Alfabesi
“Satır Arası Alfabe Çalışmaları” / Gökçen DURUKOĞLU

عرب خطى ۲۸ حرف دن عبارت ايدي، لاکين مين ايل عرضينده اسلام خطى کيمين ايستيفاده اولوندوغو زامان ايچينده، بو اليبانين سايى، فارسجادا ۳۲، اوردو جادا ۳۹ و توركجه ده ۳۳ حرفه چاتدى.

«عرب اليباسيندا قارشىليغى اولمايان توركجه سىسىلىرى اوچون سوركىلر طرفيندن عربجه يە بىزەيەن سىسىلىرىن قارشلىق لارينا نقطەلر قويولاراق اليبايا يئنى حرفلىر علاوه ائدىلىميش دىرى. يئنى حرفلىرىن ياردىلىماسى اصوللارينا ايشاره ائدن قاشقارلى محمود عربجه مۇوجىد اولان، لاکين توركجه قارشلىقلىي اولمايان ايشارەلردن ايستيفاده ائتمە يە احتمىا اولمايدىغىنى دا بىلدىرىرىپ. بو حالدا ۱۱-جى عصردە عرب اليباسى سورك لشدىرىلەرك /توركجه لشدىرىلەرك، علاوه و سىلينىمەلرلە قبول ائدىلىميش دىرى.

قاشقارلى محموددون قىيد ائتدىينە و اثرلىرىن دن معىن ائدىلەنلەر گۈرە، سوركلىرىن عرب اليباسىنى قبول ائسىدىكلىرى دئور - تارىخ بوبىو ايستيفاده ائدىكلىرى هر يېر اليبانى قبول ائدركەن اولدوغو كىمى (ـپ-ـج-ـز، ـف، ـگ - ـڭ /ك، ـئ-ـئڭ) علامتلىرىنى اليبايا علاوه ائتدىيلر.

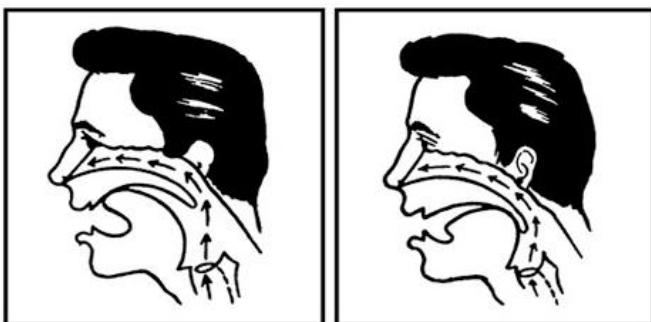
مقالات مىزىن مضمۇن اولان «ك» و اوستوندە اوج نقطە يىلە "ڭ" شىكلينىدە گۈستەريلەن "سون كاف"، "ساغىرن (ئ)"، نازال (بۇرون) ن و يَا "ئىف" ... آدلانان حرف، عربجه دە يوخ ايدي، آنجاق سوركىلر بو اليبايا باشلادىقىدان سونرا، اونو عرب اليباسىنا آرتىرىدىلار.

نزاں ن / ساغیرن / نئف ویا...

تورک دیلينده اوچ بورون صاميتي وار. بونلار "م، ن، و (ئ) يا «ساغيرن». ساغيرن ديلين اوجون دان دئيل، بورون كىچىدىن دن گلىر . مئل اوچون نانه(عناع)، كند، اون، نوه ... كيمى سؤزلىد، عادي ن سسى اولور اما، "سنین" سؤزونون سونوندا گلن ن و يا كۈنول سؤزوندە كى ن دا، ديل داها ايچرى ده داماغا دىير و سون سىس بوغازدان باشلار، بورون دان چىخار.

(ئ) عادي ن

ساغيرن

توركجه نين ان بئيووك ائتىك ديل قروپلارىندان يىرى اولان قىچاق توركجه دىللرىنىدە ساغيرن (ئ) فونىمى گىتىش يابىغىن دىر. اىستانبۇل توركجه سى خارىجىن دە بوتون لەجەلرده بوجون، گىتىش شكىل دە مۇوجىددور و عىنى شكىلده يادىشىلىميش شكىل لرىن دە اىستېفادە اولونور.

۲۰-جى عصرىن اوللىرىندن بىرى، اىستر ترکىيە، اىستر قوزئى آذربايچاندا و ھابىلە گونئى دە مىللە حکومت زامانى باشلاتان اليفا اصلاحاتىنا قدر يازى لاردا بۇ حرف گۈرونور.

آذربايچان جمهوريتى و توركىيەدە اليفبانىن لاپىنا دىيشىمەسى ايلە، يازى فورماسىندا داھا اسگى دن قالان عربىن آلمَا اليفا ايشلەنمز اولدو و لاتين اليفاسىندا اساسلاتان سورك اليفاسى اىستېفادە اوپۇنماغا باشلادى.

بو اليفبادا ساغىر ن (ئى) اوچون يىر حرف سئچىلمەدى و بىلەلىككە ساغىر ن (ئى)، يىنى اليفبادا يوخ اولان كىمى، ادبى دىلدىن دە يوخ اولدو.

گونئى آذربايچاندا ھله دە عرب اليفاسى اىستېفادە اوپۇر. دانىشىقىدا "ساغىر ن (ئى)" آزالسا دا يوخ اولمادىاما، مىللە حکومت اصلاحاتىندا، يازىدان قالدىرىلدى.

حاضردا دونيا نور كولوقلارى اورتاق سورك اليفاسىن دا ۳۴ حرفين اولماسىنى تكاليف ائدىرلر. اورادا قىچاق قروپو باشقۇ "ساغىر ن" سى اولان دىللەرنى دە خصوصىتى نظره آلىنir. اليفبادا خصوصىلە دە "ساغىر ن (ئى)" حرفينىن اولماسى تكليف ائدىلir. سون زامانلاردا اورتاق توركىجە يازى قايدالارينا اىستك گوندن-گونه آرتىر و ادبى دىلىمىزىن دە اليفبا كىمى يىر اورتاق اوغۇز توركىجەسىنە، يىنى يازارلار طرفىن دن جەد گۆستەريلir.

اینگىلەيس دىلينىدە اولان، incredible thing, sinking, England، كىمى سؤۈزىلەدە كى "ئى" ، "ئگى" يىا "ق" دان ائنچە گلن نىسى، دىلى آخىزدا داماغىن آرخاسىندا باساراق بىورۇن دان چىخان نىسى دىر. "ن" دان فرقلى، مثل اوچون

نورمال نادادی و سسی دیر. «name»، «not»، «manage» کیمی سؤزلرده اولان *n*، *s*، *t*، *d*، *θ*، *ð* را سسی دیر.

لاتین کۆکلو دیل لرده بوسس ایکی حرف دن عبارت بیر سس دیر. بو سسه او خشار "ساغیرن (ŋ)" تور کجه ده تک حرف لای ایشاره لى سس ایدی. اونا گئرە ده زامان ایچیندە باشقا سس لرە دونوشور کن، دەیشەمە حال لارى اولوب.

نتجه کى اینگيليس ديليندە اولان *th* سسی، او ديلە اۋزەل بير سس دير، ساغирن (ŋ) دا تور كجه يە اۋزەلدىرى. *t* و *h* دن اولوشان سسی، آنا دىلى اینگيليسچە او لمىيان بعضىلىرى "ز" و بعضىلىرى "د" و باشقا جور تلفوظ ائدر. حالبۇكى او سس بونلارين هئچ بىرى دئىيل. تور کجه ده اولان **ساغيرن (ŋ)** دا عادى ن سسی دئىيل و اۋزل بير سس دير.

باشقا دىللرده ده بعضى اۋزونە مخصوص سس لر وار كى، يازىدا فرقلى شكلى وار و ياخود مئوچىدە حرف لرە بير ایشارات آرتىرماقلا ایستيفادە او لونور. مثال اوچون عرب ديليندە کى ص، ظ، ض، ذ، ث، ط، و س. ياشتو ديلين ده، خ، ر، ي و س.

تۈركى دىل لرىنى دۇنيا دىل لرىنىدىن فرقەلەندىرىن يېر سىرا علامەتلەر مۇھىجىددۇر. بۇنلاردان ان باشلىجا سىجىوی خصوصىت لە آشاغىدا كى لار

دی:

1

۲. ... و «نق» ساغیر نونون مؤ و جو دلو غودور. ۳

قدیمدن بری دیلیمیزده اولان ساغیر "ن" حرفی "نگ"، "نق" سسینه بنزر بیر سسله،
بونو گوسترهن حرفی اولمايان اليفالارا آرتيریلمیشدی. ساغیرن گتیز ن بورون ن ...، باشقاتور ک دیلیلی لر ده بئله آدلایز:

آذربایجان تور کجه‌سی: دیل آرخاسی ن سسی ساغیر ن؛ تور کمن تور کجه‌سی: ایزکی
کشتائووک، گاگاوز تور کجه‌سی: آرد دیللی ئ آردداماکلى
ئ بورون ئ؛ او زبک تور کجه‌سی: تیل ارقا (til órqa)؛ او یغور تور کجه‌سی: (باتى
او یغور) بورون اونلوک تویوغو (Burun ünlük toyuğlu) (دوغۇ او یغور)
دیماغ تویوغو (Dimağ toyuğu)؛ تاتار تور کجه‌سی: تىل پلوس ئ بونن ن ئ بونن
سونون (Tel plus ئ bonn n ئ bonn sonon)؛ باش قىرد تور کجه‌سی: تىل
آرتى ئ اونۇ، كالمىك: تیل آرتى تو توک آوازى (Til artı tutuk awazi)؛
قوروچاي كالماك: تىلنى آرت كىسىگى (Tilni art kesegi)، بلا آيتىلگان (bla
tîl ئ؛ نوقاي تور کجه‌سی: آركا تاماک (arka tamak) ئ تیل آرتى (til
aytilgan ئ؛ قازاخ تور کجه‌سی: تیل پلوس ئ داو ايسسيزى (artı plus ئ dawissizi)؛
قىرغىز تور کجه‌سی: تۈپچۈل (Tüpçü'l) ئ؛ آلتايى: تیل آركازى ئ تاييش (Til
arkazı ئ tabış ئ؛ خاقاس، تور کجه‌سی: تىلسونداجى (tîlsoondagi) ئ؛ تووا

^{۲۱۱} <http://afadqurbanov.az/books/>

توركجهسى: تىل سوونون(*til soonun*) ئىشىرىنىڭ شور(Sor) توركجهسى: تىلىدىن سووبىا
آيىدىلچاتكان ئىل سووبازى (*til sooba aydilçatkan*)
⁴(soobaziň)

اصليندە لاتىن حرفىرلە يازىلاتدا بونو "ng" شكىلىндە گۇستىرمىك دوغرو اولماز. اونو
سىسى نىڭ / نق يە ياخىن يېرىشكەن تىك حرفىرلە گۇستىرمەلىك. توركلىرىن باشدان بىرى
ايىتىفادە ائتىدىكىلىرى اورخون ئىفباسىندا تا عرب ئىفباسىنا قدر وار اولان تىك حرف،
بو گۈنكۈ اورتاق ئىفبادا «ئ» شكلى لە گۇستىرىلىر.

بعضى سۆزلىرde اينجە سىسىلى سائىتلەرنى سونرا دا وار اولماسىندا باخمىياراق ، قالىن سىسىلى
سائىتلەرنى سونرا گلن ن سىسى ، ساغىر ن اولمالى دىر.

ن و گ/ق/ك سىسىلىرىنин يېرىلشمەسىنندە عبارات اوغان بوسىسى توركجهنىن
يا رانماسىن دان بىرى مۇوجىددور. اورخون كىتابەلىرىن ده چوخ سايىدا بوسامىت وار
كى (٤) شكلىن ده يازىلارمىش. يېرى نېچەسىنە اۋرنىڭ كىمى باخاق.

بانقا:

بانا=منه / يىلگە تونىخوخا بانقا آيدى / يىلگە تونىوكو كى منه دىلى (تى، ك) (٧)

باشىنقا، يوزىنگە:

باشىنقا، يوزونە / يارىقىندا يالماسىندا يوز آرتۇك او كىين اورتى، يوزىنگە باشىنقا يېرى او ك
ئئىگۈرمەدىم / يارىغىندا خالاتىندا يوزىنچىلەنلىك ئۆزۈن چوخ اوخ ووردولار، اوزونە باشىنقا
توخوندۇرمادىم / دەيدىرمەدىم / (كت، د) (٣٣)

تورك ديلينده اوچ بورون صاميتي وار. بونلار "م، ن، و (ئ) يسا ساغيرن" دان عبارت دير. ن صاميتي ديل افونو، پارتليان، جينگيليلى، صاف سسدير كى سؤزون هر يشرين ده ايشه نير؛ مثلاً: نار، كند، سرين.

تاني، كونول سؤزلرينه كى كيمى ساغيرن ايسيه ديلين آرخاسىندان و بورون كچيدىندن گلير و سؤزون باشيندا گلمز، يالنىز اورتادا يادا سونوندا گلر.

تدقىقايمىزدا اللده ائدىلەن آنتى فئرمىت آرالىقلارى ھم [م]، ھم ده [ن] اوچون ١٥٠٠-٢٠٠٠ هرتز اولدوغو ثبىت ائدىلدى.

فوژيمورايما (١٩٦٢) گۈرە، آنتى فئرمىت آرالىقلارى دياپازونو [م] اوچون ١٢٥٠-٧٥٠ هرتز، [ن] اوچون ٢٧٠٠-١٤٥٠ هز و [ئ] اوچون > ٣٠٠٠ هرتز دير.^٥

بورونداران باشقا دىيگر سامىتلر آغيز سامىتلىرىدیر و ميدانا گلدىكىلرى زامان بورون كچيدىلرى قابالى توتولور.

بينالخالق فونئيتك اليينا (IPA)^٦ بو سس اوچون سسىن نئجه فورمالاشماسىنا باغلى اوچ چىشىدللى اىشارتى اونا يلايب.

(ئ)، دؤش، ديلارخاسى و بوروندان چىخان "ن" اوچون.

^٥TÜRKÇEDEKİ BURUN ÜNSÜZLERİNİN AKUSTİK ÖZELLİKLERİ/Mehmet Akif KILIÇ
^٦ International Phonetic Alphabet

«ئ»، داماق، دیلارخاسى و بوروندان چىخان "ن" اوچون.

«ئ»، داماق آرخاسى، دیلارخاسى و بوروندان چىخان "ن" اوچون.

PULMONIC CONSONANTS

	BILABIAL	LABIODENTAL	DENTAL	ALVEOLAR	POST ALVEOLAR	RETROFLEX	PALATAL	VELAR	UVULAR
PLOSIVE	p b			t d		t d	c j	k g	q g
NASAL	m	nj		n		n	ŋ	ŋ	n
TRILL	r			r					r

گۈرونىدو يو كىمىن «ئ»، توركجه دىل لرده كى داماق آرخاسى، ديل آرخاسى و بوروندان چىخان "ن" سىيدىر. هر يىر (IPA) سيموولو يىرسى سىمه مالىكدىرى و دئدىيمىز كىمى بىو «نق/نڭ» سىس بوتون توركجه يازىلان بوتون اليفبالاردا، ھابىلە (IPA) دا يىر سيموول اولاراق يازىلىيدىر.

ايمكين توترك اليفبالاريندا

اورخون حرف لرى اولان متن لرده "ئىشكىلەن" ده و "ئىشكىلەن" شكليندە اشارەلنمىش ايکى داماق / ن / وار. اۋلۇكەمېزدە چوخ يايلىمىش يېر آدلا ۶ كىمى قىيد اولونان بو سە داماق / ن / دېيلىر. آنجاق تكجه بوسس دېيل، دېلىمېزدە كى / ن /، ئىشكىلەن / م / كىمى بوتۇن سس لرى بورۇن سس لرىدىر. دئمەلى، بو عومۇمۇ لاكىن يارىمچىق آدلاندىرىما عوضىنى، بو سس لرە تام اويغۇن گلن يېر آدین قويولماسى هم بوسس لرىن فونتىك دەيەرىنин دقىق و ئىلەمىسىندا، هم ده گۈڭ توركىجەدە ايکى داماق / ن / سىنى آيرىلماسىندا واجىدىر. بونا گۈئە ده آراشدىرىمامىزدا / ئىشكىلەن دە ايشارەلنمىش سسە "گۈچى" داماق، ئىشكىلەن دە اشارەلنمىش سسە "ئىلەنى" / ئىشكىلەن / داماق دېلىمېشىدىر.^٧

A,E=	ج	D=	ۋ	H=	ئ	J=	ئ	M=	ئ	P=	ئ	T=	ئ	Z=	ئ	Ny=	ئ
B=	ڏ	F=	ڻ	X=	ڏ	K=	ئ	N=	ئ	R=	ئ	U=	ئ	Nc=	ئ		
C=	ئ	G=	ئ	I=	ئ	Q=	ئ	O=	ئ	S=	ئ	V=	ئ	Nd=	ئ		
Ç=	ئ	Ğ=	ئ	I=	ئ	L=	ئ	Ö,Ü=	ئ	Ş=	ئ	Y=	ئ	Ng=	ئ	ئ	ئ

گونوموزدە، «اوركۈن» (orkun) آدیندا عادى شكىل دە فونست اولاق، اورخون اليفباسى مۇوجوددور كى، بىلگىسا يارلاردا دا ايشلىرى.

بوندان علاوه، آنلار يازماق اوچۇن دە بو اليفبا دا يازماق اولا. لىنكىدى بىلەدىر:

^٧ g'li DAMAK /ئ/'Sİ VE BUNUN ARDAHAN YERLİ ŞİVESİNDE ÇÖZÜLMESİ ÜZERİNE - Ümit Özgür DEMİRCİ

<https://www.turkbitig.com/gokturkce/>

بو مقاله‌ده يالنيز اورخون حرف‌لری اولان متن‌لرده " ٦ " شکلين‌ده يازيلان / ٦ / سسينى اساس گۇتوردوك.

فېرىال كوركماز، «تارىخى تورك لەھەلرینىدە ھم داخىلى سىسىدە، ھم دە سۈن سىسىدە / نىڭ / اولاراق سىلىنديرىدىيمىز صامىتىن، تورك دىلىنinin اىلك يازىلى متن‌لرینىدە رونىك حرف‌لى تورك اليفاسىندا " ٤ " اىشارەسى اىلە گۆستىرىلىدى بى معلوممدور. / ن / و / گ / سىلىنinin بىرلشمەسى اىلە عملە گلن بو صامىت، تورك لرین رون اليفاسى خاريجىنيدە اىستىفادە ائدىكلىرى بعضى اليفالاردا دا تىك بىر اىشارە اىلە گۆستىرىلىر (كوركماز ٢٠١٣: ١٥٢)، دئىھەر ك بوسىسىن / ن / + / گ / سىلىنinin بىرلشمەسىنندىن اولدوغۇنو بىلدىرىدى؛ لاكىن بىز بۇ فيكىرلە راضىلاشمىرىق. چونكى اسگى تورك دىلىن‌دە " گ " لى داماق ٦ و ئى لى داماق ٧ تىك بىر سىسىن عبارتىدیر؛ M / لىت / ٢ / اىچ / - / چى / ٣ / نج / سىلىرى كىمى جوت سىس كاراكتىرى داشىمىرى.^٨

تورك لرین اىسلامى قبول ائتمەسىنندىن سونرا، يعنى دئوردونجو عصردن اعتباراً عرب يازسى، مسلمان تورك حكومتلىرىن اراضى سىنىدە گىتشىش يايلىميشىدى. تورك لر عرب يازىسى اىلە تانىش اولدوقدا، اونلارين يازىسى اوغۇر اليفاسىندا ايدى.

اوغۇردان عرب اليفاسىنا كىچىددە هر ايکى يازى دا بىر مدت تورك لرین اراضى لرىنيدە اىستىفادە ائدىلىميش و بعضى بىر متنىدە، اوغۇر اليفاسىندا اولان سطرلرین آلتىندا عىنىسى عرب اليفاسى اىلە يازىلىرىدى.

^٨ Elə orada

"داماق ن" توركجه‌نин اساس سس‌لریندن بىرىدىر و بىز اونون اينكىشافىنى گۇئى تورك يازى لارىندان بىرى ايزلىيە يىلمىشىك. (قىديم و عمومى بىر سەھو اولاراق، بوسس اوچون نازال ن» دېئىلېب). اوپغۇر مەتلىرىن ده كى (**ڭ**) بىر لىشمەسى دىرى. عرب اليفباسى تقطىق اولۇنماغا باشلاندىقدان سۇزرا، شرقى توركجه‌دە «ڭڭ»، غربى تورك دىلىنده «ڭڭ» و «ڭ» "داماق ن" اوچون يايغىن حرف‌لر اولدوغو گۈرولۇر.

قىديم اوپغۇر اليفباسى اوچون مقايىسە ئەدىلەميش ترانسکرېسىيا سىستەمى^۴

	برلين ترانسکرېسىيا سىستەمى	توركجه اوپغۇر لغىتىنده	ترانسکرېسىياسى اوپغۇر لغىتىنده	ترجمەسى اوپغۇر لغىتىنده
ڭ	Ng, ñ, ئ	ڭڭ, ng, ñ	N	NK

عرب اليفباسىيندا

عرب خطى ۲۸ حرفتىن عبارتىدىر، لاكىن مىن اىل عرضىنده اىسلام خطى كىمى اىستىفادە اولۇndo و اليفبا سايى، فارس دىلىنده ۳۲ و توركجه‌دە ۳۳ حرفة چاتىدى. بوس اليفبا ايلە تورك اليفباسىنин موختليف لهجه‌لرینde چوخلۇ اثر و كىتابەلر يارادىلېيدىر.

^۴ Lectures at EHESS , Paris 2nd May 2016

بو گون بير چوخ سورك (و سورك ديللى) عراق، ايران و سوركمن خالقلاري عرب اليفباسي ايله توركجه يازيرلار.^۱ بو خطده سورك ديلينده بير چوخ ده يرلى تارىخي اشر يازىلمىشدىر. توركىيەدە و اسلام دونيا سينين دىگر يېزلىرىنده دؤولت و اۆزىز كىتابخانالاردا مىليونلارلا نسخه عرب اليفباسي ايله يازىلمىش سورك اثرلىرى وار. بو اليفبادا ايلك توركجه يازانلار، اسلامى قبول اىدن^۲-نجو (۱۰.نجو ميلادى) عصرىن اور تالاريندا ائلخانلى لار (قاراخانلى لار) ايدي.^{۱۱}

ايىگىلىيس كىتابخاناسىندا OR ۹۵۱۵-نومره ايله قىيىدە آلينان سطير آراسى، قرآن ترجمەسىنده كى ان دقت چكىجى خصوصىتلىرىنندىن يىرى، داماق ن سىپىنن بومتن ده^۹ فرقلى شكىلde گۇستىرلمەسىدۇر.

(Meredith-Owens 1957: 258-276)

كوبىالاما تارىخي دقىق بىلەنمه سەدە،^{۱۴} ۱۴-نجو عصرىن سونو و يا ۱۵-نجى عصرىن اوللىرىنە عايىد اولدوغۇنو تخمين اشىدىمیز بومتن داخىلىنده خصوصى بىر آراشدیرما و تصنیفات طلب ائدىر. داماق ن اوچون متن ده اىستىفادە اولۇنان شكىل لر بىلەدەر:

۱-ڭ-۲-ق-۳-ق-۴-غ-۵-ن-۶-ن-ک-۷-ن-ق-۸-ن-ق-۹-ن-غ

ايىك تعجلوسو داماق ن سىسى اوچون ھم تك حرفىن، ھم ده ايىكى حرفىن عبارت بىرلشىمەردىن اىستىفادە ائدىلمەسىدى. يوخارىدا قىيد ائدىلىدىي كىمى، بو فرق ھم گۈئى تورك و اوغۇر حرفلىرى ايله يازىلمىش متنلىر آراسىندا، ھم

^۱ ترکى#خط عربى <http://wikifeqh.ir>

^{۱۱} عين يېز

دە شرقى و غربى تورك دىل لرى آراسىندا مۇوجىددور؛ لاكىن عمومىتىلە بىو قدر گىتىش يېر چئشىد يوخىدور. بىو دوقۇز شىكىلىن اىستيفادەسى و ئىزلىكلىرى يېزە داها چوخ فيكىر و ئەر بىلىرى.

داماق ن اوچۇن اىستيفادە اولۇنان هېر بىر اىشارە، اىستيفادە ئىدىلىدىي يېرلەر نظرە آليناراق تصنىف ئىدىلىمىشىدى و بوتون اىستيفادەلر سادالانمىشىدىر. سۆزلىرى كۆچۈرۈر كن، داماق ن اوچۇن فرقلى بىر يۈل اىزلىنىب و اىستيفادە اولۇنان حرف لەرە گۈرە هەر قىروپ اوچۇن آيرى اىشارە / اىشارەلر اىستيفادە ئىدىلىپ. اصلينىدە متىدە كى بىو يازىم خصوصىتىنى داها ياخشى وورغۇلاماق اوچۇن سۆزلىرىن ترجمەسى ايلە گۆستەرilmەسى اوستۇنلۇك اولاردى؛ آنجاق بىو دفعە اوخوجولار اوچۇن علاوه آچىقلامالار ئىدىلىمەلى اىدى. بىو پىربىڭىدىن قاچىنماق اوچۇن سۆزلىرى كۆچۈرۈر كن داماق ن -دا فرقلى بىر مئسۇد اىزلىنىمىشىدى^{۱۲}.

ساغىرن، يېلى تو كىچەلرده دىيشىكلىك اولماسىنا باخما ياراق يازى باخىمەندان چوخ دىيىشىمە يەن بىر حرفدىر. لاكىن طېمى كى، او خۇدا دىيىشە بىلىرى. اصلينىدە، تام اولاراق آغىز يالەھە دئىيلەن دە بودور.

عثمانلى متن لىرده بىو حرف كاف حرفىنин اوستۇنده اوچ نقطە قويىاراق گۆستەرilmەسى. اصلين دە عثمانلى لارين اىستيفادە ئىتدىكلىرى عرب اليفاسىندا بعضى دىيشىكلىكلىرە كىنف حرفى ۳ فرلى سىس و ئىزىر:

چىلپاقدىرسا، "ك" سىس و ئىزىر (نازىك)، بونا كىنف دئىيلىر.

^{۱۲} "DAMAK N'Sİ NİN YAZIMINA İLİŞKİN İLGİ ÇEKİCİ BİR ÖRNEK:

"BRITISH LIBRARY OR 9515'TE KAYITLI SATIRARASI KUR'AN TERCÜMESİ Okt. Ali GÜL

اوستون ده بیر خط وارسا، گ سسلنیر، گئف دئیلیر. اوزرین ده اوچ نقطه
وارسا، ساغیر ن سسی وئریر، بونا ساغیر کئف دئیلیر.^{۱۳}

منجه ایلک تصوراتین عکسینه اولاراق، بو "ساغیر کئف" دئیل، "صغریر کئف" ، یعنی
"کیچیک کئف" دی. شکیله گوروندویو کیمی صغیر= səg̡ir یازیلیب. حالبوکی
ساغیر= saġir دی. هم صغیر کئف و هم ده نئف دئیلیب.^{۱۴}

k, g, گ, ئ	k, g, گ, ئ	کیف	ک	ك	ك
g, گ	g	گیف	گ	گ	گ
n	ئ	نیف، صندر کیف	ئ	ئ	ئ

بو شکیله عاید، گلن صحیفه لردہ سؤز گنڈه جکدیر.

لاتین الیفباسینا کچینجه، (ا) سسینین تورکیه الیفباسین دا اولمادیغین دان و صغیر
سوزونون کؤکون و معناسینی اونوداراق، بو سسین ایچری دن قولاغا گلدنیه گؤره و یا
آوروپالی تورکولوقلاردان ترجمو ده، اسسینین یئرینه آ یازیلدیغی اوچون، اونو یانلیش
اولاراق "صغریر" دئیل، صاغیر/ساغیر گومان ائدیلیر.

بونا گؤره یازینین دا وامین دا اونو "صغریر" یازماخی داها دوغرو بیلیرم.

اورتا عصر آذربایجان-تورک الیازمالاریندا کار(ساغیر) نون (ا) ایشاره سی ایکی
حرفله، یعنی کاف و نونلا گؤستریلیر. کؤنه عثمانی متن لریندہ بو سس یالنیز کاف

^{۱۳} <https://eksisozluk.Com/entry/11479986>

^{۱۴} https://www.wikiwand.com/ur_عثمانی_ترکی_حروف_تہجی

حرفی ایله ایفاده اندیلیردی. بعضی آذربایجان-تورک الیازمالاریندا سؤزو گندهن حرفین اوzerیننده اوچ نقطه يه راست گلمک مومنکوندور.^{۱۵}

تورک دیلى، قاراخانلى لاردان (۸۴۰-۱۰۴۱)، جى ایله قدر ، عربجه حرفلره يازيلميشدى؛ دونىا ديل لرى آراسيندا يالىز توركجه يه خاص اولان و خصوصىلە اسکى آنادولو، آذربایجان و اطراف توركجه سينده تئز-تئز ايستيفاده اندىلەن "صغير ن" عرب اليفباسيندا يوخ ايدى، آنجاق توركىلر بو اليفبايا باشلايدىقдан سونرا، اونسو عرب اليفباسينا آرتىردىلار.

تاسف كى بو تارىخى كاراكتىرىن آدى بىلە، يير سھوين قوربىانى اولدو. "كافى نونى" ، "نازال ن" ، "صغير كاف" ، "داماق ن" ، "توركى كىف" و ... آدلانانڭ (ن) حرفى كىمى اوخونسادا، اصليندە بوروندان دىئىلەن يير نق سسى دىر. تورک سؤزلرىنده ايستيفاده اولۇنان بو حرف، سؤزلرىن اولىنده اولماز. داها چوخ ايفاھىلدە، مولكىت يىلىدирەن اكىلر دە و بعضى سؤزلرده كى ن دان سونرا كى يا گۈچ سسى وارسا، ايستيفاده اولۇنور. ايستيفاده اولۇنان سؤزلرده نقطەلر چوخ واخت گۈسترىلەنەر وائلە "ك" يازىلir. آوروپالىلار طرفىنдин هميشە "نگ" كىمى كۆچورولۇر. توركىيە و آذربایجاندا لاتىن حرفلىرىنە كىچىنچە و گۈتنى آذربایجاندا ۱۹۴۵ دن سونرا عرب اليفباسيندا كى اصلاحات دان سونرا، يىنى يازى لاردا دا بونگك يانق كىمى گۈسترىلەنەر. اصليندە آوروپالىلارين ائشىكىلرى دوغىرودور. اونلار دوزگون

^{۱۵} Möhsün NAĞISOYLU, ORTA ÇAĞ AZERBAYCAN-TÜRK EL YAZMALARININ BAZI İMLÂ ÖZELLİKLERİ/XII. ULUSLARARASI BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ KİTABI , 25-28 Eylül 2017, Bükreş – Romanya

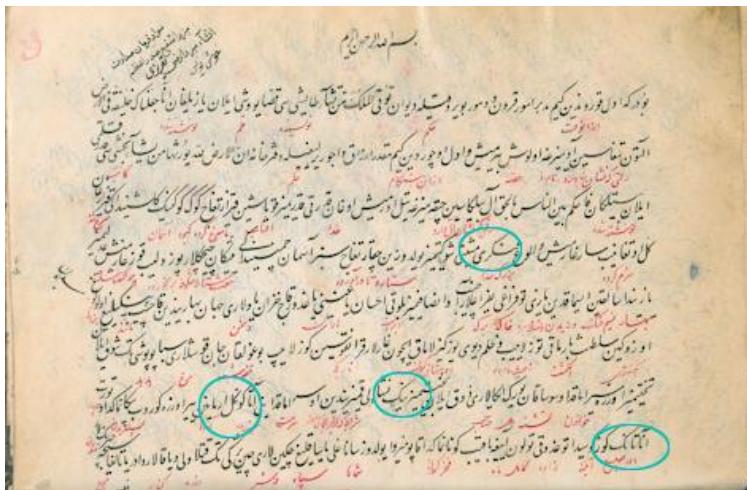
او خوماڭ اوچۇن بۇنو بىلە يازمالىدىرلار. سەھو ائدن، متن لرىنى اۆز منجۇ لرىندىن دئىل، آوروپالى توركولوقلاردان ترجمە ئىتمە يە چالىشان و دووشان سوپۇنۇن سوپۇنۇ^{۱۶}، چئويرمە يە چالىشان دىلچى لرىمېزدى.

تۈرك دىلچىسىنىن تۈرك دىلىنىن ان خصوصى سىس لرىندىن بىرى اولان،
بو سىسى يىلمەمهسى عقلە سىغمازدىر.^{۱۷}

^{۱۶} بىر گون بىر كىندى معلمە بىر دووشان گىتىرىر، معلم كىندىنى آغىرلايىر و اونا شوربا پىشىرىر. نىچە گون دن سونرا كىشى يىنى دن گلىرى، معلم اونا يىنەدە شوربا وئىرىر. بىر هفتە سونرا بىر نىچە كىشى قۇناق گلەمك اىستىرىر. معلم سوروشور "سيز كىمىسىتىز؟" بىز "دووشان گىزىرن آدامىن قۇنشۇلارىيق" دىئىرلر. معلم، اونلاردى دا آغىرلار. بىر نىچە گون دن سونرا يىنى دن بىر نىچە كىشى گلىرى. معلم يىنە ده "كىمىسىتىز" دىئە سوروشىدقىدا، بىز دووشان گىزىرن آدامىن قۇنشۇلارينىن، قۇنشۇسوپۇق" دىئىرلر. معلم قاباقلارينا بىر فىنجان سو گىتىرىر. "بۇ ندىر" دىئە سوروشاندا، معلم "بو دووشان سوپۇنۇن سوپۇدور" دىئىر.

^{۱۷} <https://seyler.eksisozluk.com/buyuk-turk-hukumdari-alp-er-tunganin-ismini-yanlis-mi-biliyoruz>

عرب اليفبالي تورك يازى لار ايداره‌لرده جيغاتاي/جيغاتاي توركجه‌سى فورماسىندا ايدي. و بو فورمادا دا صغير ن، "ك" شكلىنده يازيلارميش.

فتحعلی شاه قاجارین(۱۷۷۲-۱۸۳۴ م). جيغاتاي توركجه‌سىنده وئردىي تارىخي فرمان

"ميرزه رضى تبريزىنин خطى ايله"

قىچاق قروپو ديل لرى (قازاخ، قاراقالپاق، قيرقىز، آلتاي، نوقاي، قىرىم-تاتار ديل لرى داخىلدىر) تورك ديل لرى عائله‌سىنده ان بؤيووك ائتىك ديل قروپ لاريندان يېرىنى تشکىل ائدىر. بو گروپ تورك ديل لرى اوچون

سجیوی اولان بیر نچه فونتیک، لکسیک، گراماتیک خصوصیتلر اوزونو گوستیر. بو گروپ تورک دیللریندے صغیر ن (۶) فونتمی گنتیش یايليپ.^{۱۸}

مملوک لار ساحه سینده (مصر - سوریه) يازیلمیش اثرلرین دیلى قیچاق تورکجه سی ایدی. قیچاق دانیشیق دیلى بو اثرلرده چتىن لىكلە عکس اولۇنۇشدو و مملوک - قیچاق دۇرۇنۇن عادى دیليندە يازیلمیشدی.

آنچاق دۇر قاراخانىلidan جىعاتىيا بىر كىچىد دۇرودور. بونا گئۈرە دە دىل خوارزم - قیچاق بؤلگە سیندە كى اثرلرده ثابت بىر بو ئۆلۈك گوسترمىر. خوارزم اثرلرى آراسىندا فرقىلر اولدوغو كىمى، خوارزم اثرلرى ايلە مملوک اثرلرینىن دىلى آراسىندا بعضى فرقىلر وار.

ژانوس ائچكمان بو فرقىلرى سككىز ماددە يە توپلادى.

(ائكمان ۱۹۹۶: ۵۳)

ایكىنجى ماده

۳-جو شخص اۋزەللىك شكىلچى سیندن سونرا يئۇن شكىلچى سی خوارزم تورکجه سیندە -نگا، -ئآ، قیچاق تورکجه سیندە اساساً -نا اولۇر: آغزىنگا - آغزىن، اۇزونگا - اۇزونه كىمى.^{۱۹}

^{۱۸} Elçin İbrahimov/TÜRK XALQLARININ ORTAQ ƏLİFBA, İMLA VƏ ÜNSİYYƏT DİLİ

^{۱۹}

https://regs.mosuljournals.com/article_35784_3a7d1a962241f4de821d94f391f1ff32.pdf

دئمک دیل ده یوموشانما چوخ اسکی لردن بری باشلامیشدی!

عثمانلى جا، آذربايچانجا و دىگر تورك دىللە لى لىد

عثمانلى يفباسىندا، عرب دىلينىدە "ن" حرفينه اىستىناد اىدرك ماھىت اعتباريلە "ن" و يا "كىف نۇنى" يە بنزدىي اوچون كەندىن آيىرىپ، نئف آدلانماسى بىلىنير.

ايندىكى يازى لاردا بعض "نڭ" (باخ: دنگىز) / (باخ: تىڭرى) دىئىلىر، اكشراختىلاردا ايسە دىنىز و تانرى يازىلىر.

بو سىس تورك دىلينىن اساس سىسلىرىندىن بىرىيدىر و اينكىشافىنى گۇئى تورك يازى لارىندان بىرى ايزله يە يىلىمىشىك. او اويفور متنلىرىندە بىرلىشكى حرف لرلە يازىلىرىميش. توركجەننин يازىسى عرب يفباسىنا كېچدىكىدىن سونرا شرقى تورك دىللەرىن دە "نڭ" ، باتى دا "ڭ" ، گ و "ك" شكىلى لرىندە گۇرولور.

آذربايچان و عثمانلى يازىسىنinin تارىخى منبع لرىندە، كاف حرفى سىنكرتىك (عينى شكىلى فرقلى آنلايىش) سجىيە داشيمىشدىر. بو حرف تورك و فارس دىللى سۈزىلردى عىنى درجه دە هم ك، هم دە گ سامىتلرىنин اىفادەسى اولموشدور. بوندان باشقا، آنجاق تورك كۆكلو سۈزىلردى كاف، هم دە «صغىرن» سىسىنин اىشارەسى كىمى اىشلەميش. دئمهلى، 16.جى عصرە قدر بىر سира اليازمالارىمىزدا (و حرفى اُ، او، او ؤ" 0,5,0" سىسلەرىنى دە گۆستەریر) «ك، و، ر» حرفلىرىن بىرلەشمەسى هم كورو گور، هم دە گۇر و كۈر شكىلىندە اوخوماڭ اوالار.

بئيوک فضولي ديوانيين باشلانغىجين دا بئله دئير:

قلم اولسون الى اول كاتيب بد تحريرين

كى فساد قلمى سوزيمىزى، شور ائلر

گاه بير حرف سقوط ايله قىلا نادرى نار

گاه بير نقطه قصور ايله گۈزو كور ائلر

("گۈز" / گۈز / بېرىنە ، "كۈز" يازىلاردى كى، نقطه دوشدوپوند "كۈر" / كور /
شىكىلەنە گلر)

٢٠.نجى عصردن باشلاياراق، آذربايچان دىلللى متن لerde "ك" و "گ" سىلىرىنىن
ايشارەلرى سوموتلاشماراق، بىر-بىرىندىن آىرىلىميش مستقىل حرف لر كىمى
ثايتىلشمىشدى. ك و گ ايلە گۈستەرلىميش. بو پروسئىنە فارسجا يازىلاردا دا
اولمۇشدور.

توركجهنин باتى و گونئى باتى دانىشىق دىل لرى يوموشاسادا، يېرىلى دانىشىق لاردا صغير
ن (ئ) هله ده آرادان گىتمەيىپ. -نجى عصرىن اوللرى، ايستر عثمانلى و ايستر
شىمالى آذربايچاندا و هابئلە ١٩٤٥ ده گونئى ده مىللە حکومت زامانى باشلانان يىفبا
اصلاحاتينا قدر يازىلاردا بى حرف گۈرونور.

عثمانلى يازىلارين دا دا ايسە، "صىغىر ن (ئ)" ك " اوستوندە اوچ نقطە "شىكىلەنە
يازىلېرىمىش.

عثمانلى اليقباسى:

عثمانلى يازيلاريندان بير اورنك:

نه قدر زنگين اولسان،

آنچاق يئىه بىلە جەيىن قدر يېرىسەن

دېزە كۈزىنى دالدىرسان

آلا بىلە جەيىن قدر سو آلير، گىرىسى قالير.

تۈرك دىل قورومو طرفىنдин نشر اولۇنان "ديوان اللغاتورك" ترجمەسى آدلى دۆرد جىلدلىك اثردە (٤) بىسم آتالاى طرفىن دن "نە" شكلىнده وئىرلەمىشىدی.

بو گوندە دىيىز، كۈنۈل، دىنلەمە، سەنە، منه كىمى بىر چوخ سۆزلىرى آنادولۇ لەجەلریندە و آذربايچان داخلىل، بىر چوخ يېلى داينىشىق لاردا، صغىر ن (ئ) سىسى اىستىفادە اوپلور.

تۈركىجەنин باتى و گۈنئى باتى قروپوندان اولان تۈركىمن تۈركىجەسىنده، " صغىر ن (ئ)" بوتۇنلۇكىلە ھلەدە ايشلىرىكىن، عرب ئىفباسى ايلە "تىڭ" اولاراق يازىلىرى. لاتىن ئىفباسى ايلە دە "ئىن" شىكلەن دە يازىلىرى.

اۇرنىك اوچون اىكى تۈركىمنچە آتالار سۆزۈنندە بۇنو آيدىنچا گۇرە بىلەرىك:

آنَا آتانىنگ گۈوهنى اوغۇل قىزدا، اوغۇل قىزىنگ گۈوهنى داغ يىلن دوزدە.

"Ene-atanyň göwni ogulda-gyzda, ogul-gyzyň göwni dag bilen düzde"

ھەر بىر اىشىنگ اوز اوستاسى بار/ ھەر بىر اىشىن اوز اوستاسى وار.

"Her bir işiň öz ussady bar"

اورتا عصرلە عايد دىيگر آذربايچان-تۈركىمەنلەردىن ئىزلىرىنى تېپىك

يازىلىشىنا گۇرە اىكى قروپا بۇلە بىلەرىك:

١- عرب متن لرىن دە اولدوغو كىمى قىسا سائىتلىرىن اساساً حەر كەلرلە گۈستەرلىدىي ئىزمالار.

٢- عرب متن لرىن دە فرقلى اولاراق قىسا سائىتلىرىن، موڭونسە، اوغۇن عرب حەرقىلە گۈستەرلىدىي ئىزمالار.

بىرینچى قروپا عايد ئىزمالارىن داها اىكى خاراكتېرىك خصوصىتى

وار:

(ا) عمومیتلە نسخ خطى ايله يازىلىر و تامامىلە حر كەلىدىر ب) اصليندە آرخا دىللىدە سىللەن و تورك دىيلرىنىن قدىم صامىتلىرىنىندى يىرى اولان "صغىرن" «ك» حرفىلە گۇستېلىرىلەر. ايكىنجى قروپا عايىد اليازمالارين دا ايکى اساس خصوصىتى وار: آ) ماهىت اعتبارىلە نىستعلق خەط ايلە كۆچۈرۈلۈر؛ ب) "صاغىرن" اصليندە نك "نون" + "كاف" دىقراڤى ايلە ايفادە ئەدىلىرىر (باخ ناغى سوپىلو، محسن، ٦٤).^{٢٠}

عمومىتلە، بىرىنجى قروپا عايىد قبول ئەتدىيىمىز يازىلارىن چوخۇ، عثمانلى توركىيە سىرحدلىرىنىن ايچىننە، ايكىنجى قروپ اليازمالارى ايسە اصليندە اورتا عصرلرده آذربايچانىن مختلف بئولگەلرىنىدە يازىلەمىشىدۇ.

اورتا عصرلرده آذربايچان-تورك اليازمالارى، "صغىرن" نىن ايفادەسى اولاراق اساس ايکى حرف: (ن) و (ك) دىقراڤى نك اىستېفادە ئەدىلىەمىشىدۇ (آخوندوف، ٢١٠).

مثلاً: كونكلىول ، ستونك و س. قدىم عثمانلى متنلىرىنده "صاغىرن" "كاف" حرفى ايلە گۇستېلىەمىشىدۇ: كوكل، سنوك و س. ماراقلىدىر كى، بعضى كلاسسيك آذربايچان-تورك متنلىرىن ده (ك) حرفىنин اوستون ده اوچ نقطە قويولموشدو.^{٢١}

^{٢٠} ORTA ÇAĞ AZERBAYCAN-TÜRK EL YAZMALARININ BAZI İMLÂ
ÖZELLİKLERİ-Möhsün NAĞISOYLU

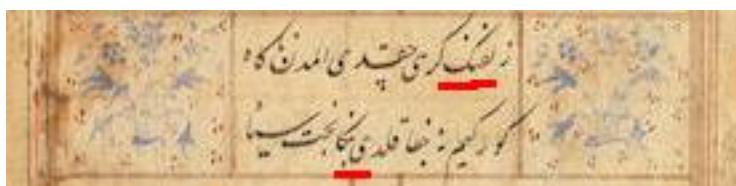
^{٢١} XII. ULUSLARARASI BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ KİTABI-
25-28 Eylül 2017- Buxarest - Rumınıya

نسخ خطی ایله دده قورقود، دیرسه خان بیویوندان بیر پارچا:

کو انسون • تیلچ چالشه بتسون سوسنن • اول فرق
نامردلایدر لرسه خان کودر میسین او غلوبی بازین
سایانه کیکی قارستنک او گمه نتورد کیکه آثارکن
او قلم سیفی اور راولد را او غلک سیفی او زکر مدن سی
او غلکی او لدری کوزکل دیدیلر • او غلون کیکی قوارن

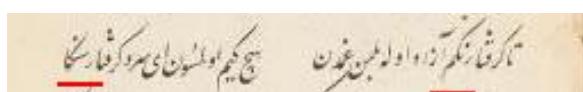
... اول قیرخ نامردلر دئیر خان گئورومیسین او غلانی. چؤلده یاباندا کئیکی قووار
سنین اونونه اوتوره. کئیکه آثارکن او خلا سنی وورا اولدوره. او غلون سنی اولدورمه
دن، سن او غلونو اولدور...

حکیم محمد فضولی (۱۴۸۳-۱۵۵۶ م). دن نستعلیق خطی ایله یازیلمیش و صغير ن
"ک" ایله گئوستریلمیش ایکی نمونه: زولفون گرهی چیخدی الیمدن ناگاه

گور کیم نه جفا قیلدی منه بخت سیاه

تا گرفتارینم آزاد اولا یلمم غمدن هیچ کیم اولماسین ای سرو گرفتار سنه

عمادالدین نسیمی (م. ۱۴۱۷- ۱۳۶۹) نین نسخ خطى ايله يازيلان بير غزلی:

81

نسخهٔ حق در رجمالاک کيم يازلدي جانيله
آيت سبع المثانى صورت رحما نيله
بولمادى هرگز جمالكىدن حيات جاویدان
کيمه قربان او لمادى يولكده يوزننك جانيله
جانمه تير بلا فاسك کاتندن کلور
بغرمى دلمك نه لازم غمزه فتنان ايله
ساقيا جامى الكىن فتو منم مست خراب
شول مئ سيماب رنك کاسه مرجانيله
عنبر اشان زفچك لطفلكه يوزكىذ كتور
بللات شو عقى ارتور شو کل خندانيله
نسخهٔ حق دير جمالين کيم يازيلدي جانيله

آيت سبع المثانى صورت رحمانيله

بولمادى هرگز جماليندن حيات جاویدان

کيم کي قوريان او لمادى يولوندا يوزمين جانيله

جانيمه تير بلا ، قاشين کمانيندان گلير

باغريمى دهمك نه لازيم غمزه فتنان ايله

ساقيا جامى الييندن قوى منم مست خراب

اول مئي سيماب رنك کاسه مرجانيله

عبرا فشان زولفونو لوطfonله يوزوندن گۇتور

بولبولون شۇوقىنى آرتىر او گول خىندا نىلە

عرب اليفباسى آذربايچان دىلى اوچون او بىغۇن دئىل. آذربايچان يازىچى لارى گۇردولر كى، اورتا عصرلرده آذربايچان دىلىنىدە مۇوجود او لان بورون صامىتىنى گۇسترمك اوچون عرب اليفباسىنا يېتى حرف علاوه ائتمەلى اولورلار. مثلاً، «دىنیز» سۆزۈ «دنگىز» كىمى تلفوظ اولۇن سوردو. «الىنى يو!» «الىنگى يو!» كىمى تلفوظ اولۇن سوردو. عرب اليفباسىندا بو «نڭ» سىينى گۇسترمك اوچون حرف يوخ اىدى، چونكى، او، نه فارس نه ده عرب دىلى اوچون سجىوي دئىلدى. يېتى حرف «ساغىر-نون» كىمى تانىنماغا باشلادى (صغىر ن، «نڭ/نلىق» سىينى گۇسترمك اوچون ايشلەدىن اصل عرب حرفى دىر). غريبەدیر كى، بو حرف «نون» حرفىنин دئىل، «كاف» - حرفىنин او زىرىنه اوچ نقطە علاوه ائتمىلە گۇسترىلىرىدى.

«ساغىر-نون» حرفىنى تورك اولكەلر يىنин اليازمالارىندان باشقۇا هئچ يىر يىرددە تاپا يىلمەسىنىز. بو حرفين او لماسىندا ثبott، يالىز آذربايچان و اونا قۇنشۇ او لان اراضى لىردىن تاپلىيپ. نسىمى (١٤-جو عصر) و فضولى نىن (١٦-جى عصر) شعرلىرىندە بو حرفە راست گلەمك او لار. گىتدىكىچە هەمین سىسىن شىفاھى آذربايچان دىلىنىدە آزالماسى و حتى يوخا چىخmasىنا باخما يىاراق، بو حرف ٢٠-جى عصرىن اوللىرىنە كىمىن اليفبادا قالماقدا اىدى. مثلاً، اونا صاييرىن هوپ-هوپ نامە ساتىرىيک شعرلر توپلو سوندا (١٩٢٢) راست گلەمك او لار.^{٢٢}

^{٢٢} Azərbaycanda erkən əlifbalar\Doktor Fərid Ələkbərov\Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Al ٨, ١ (Yaz ٢٠٠٠)

فعله ! منه بر سویله نهدن حرماتک اولسون
آخر نه سبب سوز دیمگه قدرتک اولسون

ال چک بالا ، دولتیلره خدمتک اولسون
آز چوخ سنه و پر دیکلرینه متک اولسون

فهله منه بیر سؤیله ندн حؤرمتن اولسون
آخر نه سبب سؤز دئمه يه
قدرتین اولسون

ال چک بالا ، دؤولتلى لره خیدمتین اولسون
آز چوخ سنه و پر دیکلرینه
مینتتین اولسون

بو گون ایرانین فرقلى ساحه لرده ياشایان سورکلرین آغىزلا ريندا "صغير ن" عينى ايله
ياشايير.

خلج تور كجه سيندن نمونه:
بالام دشمن يسل چكميش وطنگه
قره دونقوز بيزو آلميش كمينگه

بالام ، دوشە مەن محاربە چكميش وطنە
قارا دونوز بيزى آلميش كمينە

فاشقايی تور کجه سینده صغیر ن وار و عرب اليفباسیلا یازی دا «نگ» شکلینده
گوستریلیر:

هؤوسه له می لایلاموشام (ایتیرمیشم) گورمه دینگ؟

اویاغیدینگ، هئچ پئینی سورمه دینگ؟

هر نه گومانلی دره وار گرمیشم

دئ هارالارا گومان آپارمادینگ؟

(نوذر استوار):

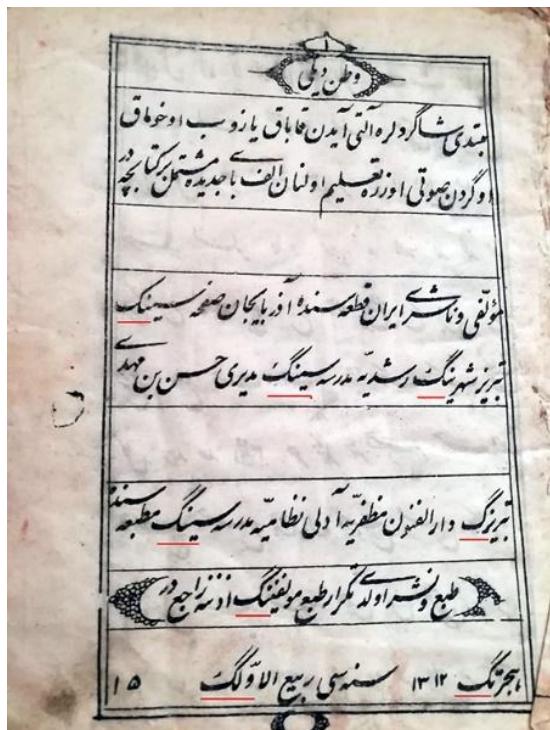
نه یازیبا چیخه بیلنگ!

نه یشینگدن قالخا بیلنگ!

نه قابورغا سیخه بیلنگ!

اولمه لی گون لردیر کاكا.

۱۸۹۴ ايلينده تبريزده چاپ اولونموش، وطن ديلى درسلىك كيتايinda صغیر ن بول-
بول گۈرونور. بورادا اونون "ك" (گ) و بعض ده "ك" يازيلماسى ماراقلى دير.

وطن دیلی

مبتدى شاگرد ره آلتی آیدان قاباق یازیب او خوماق او زرده دن صوتی او زره تعلیم او لونان الی بایی
جیدیه مشتمل بیر کتابچه دیر.

مؤلفی و نشری ایران قطعه سینده آذربایجان صفحه سینین تبریز شهرینین رشیده مدرسه سینین
مدیری حسن بن مهدی

تبریزین دارالفنون مظفریه آدلی نظامیه مدرسه سینین مطبعه سینه طبع و نشر اولدو. تکرار طبی
مؤلفینه راجعدیر.

هیجرتین ۱۳۱۲ سنه‌سی ریع الاولین ۱۵ ۱۸۹۵ م.)

بورادا صغیر ن نین گ شکلینده یازیلشی تصادفی اولممالیدیر. اسکی زامان لاردا دا اونون /گ/ یه دئونشمهمسی بعضی حال لاردا گوزرونوشدو:

«تورک روئیک حرف یازی لارین دا / ۶ / صامتی باليز معین اسم و فعل بيرلشمهم شکلچی لرینده / گ / ايله دیشدى و سؤز كؤكلىرى / گؤودەلرى و دىگر شکلچی لرینده اوريژينال فورماسىنى قورودو.

... دىگر طفدن، / ۷ / صامتیين مانىكى (مانوى) و بوددىست(بودايى)
تورکلره عايىد بعضى متن لرده / گ / ايله دیشممى، دیشكن لىغىن تورک روئیک حرف لرى اولان بعضى یازى لارين يېر خصوصىتى اولمادىغىنى، عكسيئه يېر وضعىت اولدوغونو گۆسترير. ايلكىن تورک ديلينين دىگر ساحهلرینده ده او لا يېر.^{۳۳}

و يا:

ياليز داخلى سىلە و سون سىلە اولان بورون / نگ / صامتی، تورک ديلينين تارىخى اينكىشافىندا بعضى لهجه لرده اونا ياخين اولان صامتى لرە چئورىلسە دە، روئیک عمومىتلە تورک یازى سيندا اوريژينال فورماسىنى قورودو و بعض / گ / صامت ايله عوض اولوندو.^{۴۴}

آوقوسـت - ۵ سئنتىابر ۱۹۰۷-جى ايل تارىخىنده آذربايجاندا لاتين اساسلى اليقبا لايحه سى مذاكىرە اولنوموشدو. عىنى زاماندا ف. آغازادەنин بو دئورده حاظيرلانميش «اليقبا» درسلىكى مذاكىرە يې قويولموشدو. او دئورده

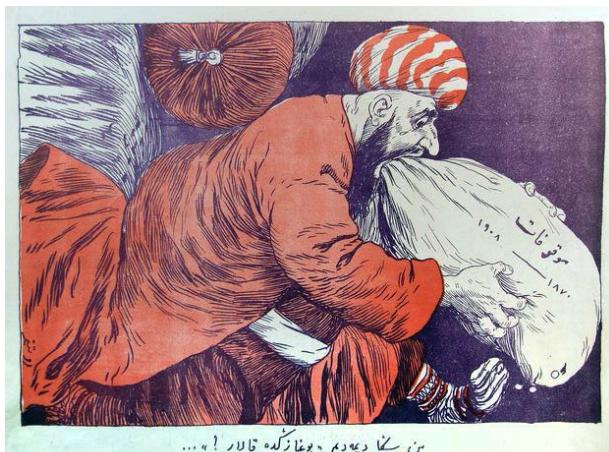
^{۳۳} “Eski Türkçe Metinlerde /ŋ/ ~ /g/ Değişkenliği” - Ferruh Ağca

^{۴۴} Feryal Korkmaz “Runik Harfli Türk Yazitlarında ng Ünsüzü Üzerine”,

ایرەلی سورولموش لایحەدە صغیر ن یا اویغۇن گلن حرفىن اليفبادان
چىخارىلماسى ايدەسى اىرلى آتىلىرىدى. لاکىن بو مذاكىرەلر مثبت نىتجە
وئرمەميش نه لايحە، نه دە اليفبا قبول ائدىلەمەميشىدىز.^{٢٥}

مولالاتصىرالدين غزىئى ١٩٠٦ - ١٩٢٠ ايللىرى آراسى:

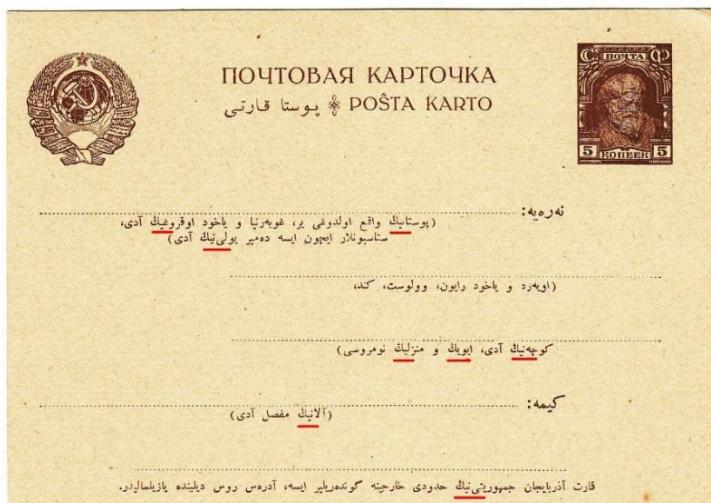
Mollanəsrəddin qəzeti 1906- 1920 illəri arası:

بورادا عثمانلى اليقباسى كيمين "لڭ" شكىلىنى گۈزورووك!

^{٢٥} AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI, AZƏRBAYCAN DİLİNİN YARANMASI VƏ İNKİŞAF TARİXİ KarabakhINFO.com

پُست کارتى ۱۹۲۰-۱۹۱۸

پوستانين واقع اولدوغۇ يئر،...منطقهنىن آدى

.....

كوجنهنىن آدى، ائوين و منزىلىن نومرهسى

كيمه..... آلانين مفصل آدى

كارت آذربايجان جمهورىتىن حىدودو خاريجинە گۈندىرىلىرسە، آدرس روس دىلينده يازىلمايدىر.

بورادا صغير ن "ڭ" شكلينده يازىلىيسا دا آشاغىدا كى گؤستريلەن، عىنى زاماندا كى بىر درگىدە "ك" شكلينده دىر.

بو، او گونلار آذربايغان ادبى دىلينىن عثمانلى كىمى اولماسى و يا اۋازونە مستقىل فورمادا يارانماسى تارىشمالارىنى گۆسترەن، بىر نمونە دىر.

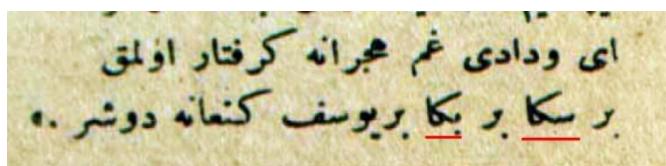
۱۹۲۲نجی ايلده ياييملانان سورك يوردو آدينداكى يير درگىدە "صغير ن" نين هلە دە ادبى دىلەدە وار اولدوغۇن گۈرۈرۈك.

واقف

آذربایجانلى شاعرلرک اڭ شهرتىلىسى واققدر. واقف بالكىز آذربایجانكى دەكىل بوتون سورك مالىكىدە اڭ دىكىلى، اڭ سوئىلى بىزەرسىدەر. اصل آدى مىلاپىادر.

آذربایجانلى شاعرلرین آن شهرتلىسى واقف دىر. واقيف يالىز آذربایجانىن دئىيل، بوتون سورك عالمىنин آن دەيىھىلى، آن سئويىملى يىر

چەھەرسىدەر. اصل آدى موللا پناھدەر.

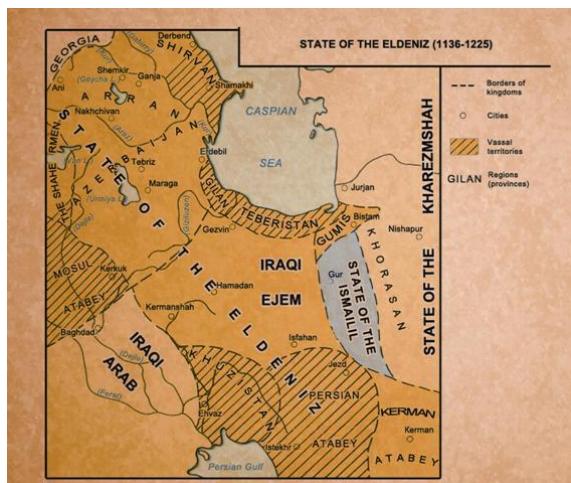
أى ودادى غم هىجرانە كُرفاتار اولماق
يىر سنه، يىر منه، يىر يوسف
كنغانە دوشەر

بیئر نئچه ایشاره!

باشچیلاری "آتیلا" او لماقلا، میلاددان او نجه امپراتورلوق قوران "هون" =
هونگ لارین اولکه سی آوروپا دیل لریندە هونگ کاری آدلاییر.
هونگ کاری / مجارستان "هونگ يېرى" سۆزو اولا يېلىرمى؟!.

"يېنگى دونيا" (آمېريكا قطعه سى) سۆزو، توركچە دە "يېنى دونيا" معنا
سىلە، فارسجا ياكى كىچدىكىدن سونرا، او دىل دە صغير ن اولمادىغىنا گۈرە بوجۇن
سەھو اولاراق، "يېنگى دونيا" شكليندە ايشلەنير.

فارس قايناق لاردا تورك، خصوصىلە قىچاق كۆكлю سۆزىلەدە، بوجۇنىمى
گۆستەرنەن حرفىردن يېرى دە "گ" او لموشىدور. نئجه كى آذربايجان آتابىلرى
حکومتىنى قىچاق كۆكлю قوروجوسو آدینا "ايلىدگۈر" اولاراق قىيد ائدىيلر. بۇ
سۆز آذربايجان قايناقلاريندا "ائلىدەنیز" و توركىيە قايناقلاريندا "ائلىدەنیز"
يازىلما و اونداكى صغير ن وارلىغى، اونون معنالى بىر سۆز اولدوغو آيدىنلادير.

فارس قایناقلار ایسه، بیر طرفدن بو سسله تانیش اولمادیقلاری، دیگر طرفدن ده عرب الیباسیندا بو هم ده "گ" حرفی ایله گوئستریلدي اوچون، اونو یانليش اولاراق "ایلدگوز" ایلدگوز اوخويوبلار.

باشقـا فارسجا قایناقلاردا اونون قـيچاقـ تورـکـوـ اولـدوـغـوـ يـازـيلـساـداـ،ـ حتـىـ انـ مشـهـورـ فـارـسـ لـغـتـىـ اوـلـانـ "لغـتـاـمـهـ دـهـخـدـاـ"ـ اـونـوـ اـيـلـدـوـ گـوزـ يـاـ اـيـلـدـوـ گـوزـ وـ اـيـلـدـيـگـوزـ اـولاـراقـ قـيـيـدـ اـئـدـيـدـيـرـ وـ اـونـاـ مـعـنـاـ يـئـرـيـنـهـ يـالـيـزـ آـذـرـيـجـاـنـيـنـ آـتـايـيلـ سـالـلـهـ سـيـنـيـنـ بـانـيـسـيـ"ـ اـولاـراقـ قـيـيـدـهـ آـلـيـدـيـرـ.ـ^{۲۶}

[\[اهتمامی استفاده از لغتname دهخدا\]](#)

لـغـتـنـامـهـ

هـامـشـ ۱ـ ۲ـ مـورـدـ اـرـ کـلـ ۲ـ مـورـدـ.

#	مددخل	عنوان
۱	ایلدگز	[ذ] [چ] (ذ) اعظم شمس الدین (چلوس ۵۳۱ قوت ۵۶ هـ . ق) مؤسس سلسله ائلکان آذربایجان است. در آغاز غلام بود از اسلطان مسعود سلحوقی و در دستگاه او تربیت و ترقی پذیر نداشت و رتبه ...
۲	ایلدگزیان	[ذ] [چ] (چ) روحی به ائلکان آذربایجان و مرأت البیان (چ ۱ شود).
۳	ایلدگز	

بوـ حـرـفـیـ باـشـقاـ غـيرـ تـورـکـ قـایـناـقـلـارـداـ دـاـ دـوـزـ گـونـ اوـخـوـمـاـمـیـشـلـارـ.

ortress called Ch'are'l', manifested a grudge against Rawwadi. The was t went to Ildegiz (Eltkuz) who was lord of the city and district of Naxchawan ی of its citizens, on Christmas eve, the day of the Epiphany of Our Lord. N

وـيـاـ خـودـ:

^{۲۶} [https://dehkhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary?DictionarySearch\[word\]=ایلدگز](https://dehkhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary?DictionarySearch[word]=ایلدگز)

Get access

Ildégiz

(363 words)

, SHAMS AL-DÍN, Atabeg of Adharbaidján, was originally a slave of the Salđuk v.

لاتینن اليفباسى و بو سسیین يازىدان آتىلماسى

آذربایجان جمهوریتى و تۈركىيەدە حرفلىرىن لاتىنە دىيىشىمەسىلە، يازى فورماسىندا داها قدىم دن قالان عربىن آلمالىفبا اىشلەنمز اولدو.

لاتين اليفباسى تۈرک دىلىنىدە كى ش، قالىن ئى(ا)، ئۇ، ج كىمى حرفلىرە تام اوىغۇن گلە يىلمەدىي اوچۇن بۇ حرفلىر تۈرک اليفباسىنا داخل ائدىلىمىشدى. اما صغير ن اوچۇن بىر حرف سئچىلمەدى و بىتلەلىككە صغير ن ، يېتى اليفبا دا يوخ اولان كىمى، ادبى دىلىدن ده يوخ ائدىلىدى.

نویاپر ۱۹۲۸-جى اىلده يېتى تۈرک اليفباسى لاتين حرفلىرە دۇندۇ. عثمانلى اليفباسىندا، سون شعرلىرىنندن بىرى:

قرنفیل	قرنفیل
يارين دوداغيندان گتيريلميش	يارڭى دوداغىندان گېرىلمىش
بىر قطره آلوودور بولۇنىڭ	بر قطره علودر بولۇنىڭ
روحوم آجىسىندان بونى يىلدى	روحوم آجىسىندان بونى يىلدى
دوشدو كجه وورولموش كىمى يئر يئر	دوشدىكە وورولىش گېيىر بىر، قىزغىن قوقوسىندان كلبكلار،
قىزقىن قوخسونوندان كېنگىلر كونلوم اونا پروانە كسىلىدى	گوڭلۇم اوڭا پروانە كسىلىدى

احمد هاشم (پىاله - ۱۹۲۸)

احمد هاشم (پىاله ۱۹۲۸)

يۇخارىدا كى قرنفیل شعرىيندە لاتىن اليفبادا داها صغير ن يۇخدۇر:

KARANFİL

Yarın dodağından getirilmiş

Bir katre âlevdir bu karanfil,

Rûhum acısından bunu bildi!

Düşdükçə, vurulmuş gibi, yer-yer

Kızgın kokusundan kelebekler,

Gönlüm ona pervâne kesildi...

Ahmet HAŞİM

صغیر ن نین قالدیریلماسی، الته کى تاریشیلماسیز اولماپىشىدى. احمد بیجان آرجيلاسون، يفبا انقلابيندا مئسازىندا بىر پارچادا صغیر ن يا بىر حرف سئچمه يى گركلى گۈرور:

حساب ائدىرەم كى، ترانسکريپسىياداخ، نازال ن و اوزونلوقلارى گۈسترمك كيفايتدىر. چونكى دوشۇنورەم كى، اجدادلاريميز هېچ واخت عربلر كىمى (ض)، (ذ) و (ث) كىمى حرفلىرى تلفظ ئاتميرلر. بونا گۈرئه ھېچ واخت (ص)، (ط)، (ق)، (گ) و س. آنجاق ك و گ-دن سونرا نازىك بىر سايت و يا اوزونلوق وارسا، ك-نىن آلتىن داكى گ- يه بىر نقطە قويورام. الته كى، بو جملە تورك ديلينه داخل ائدىلەمىش سۆز دئيل، عرب و فارس ديلىنده دىرسە، نورمال ترانسکريپسىيادان اىستيفادە ئاتمەلەيدىرلر. و يا بىرباشا عرب حرفلىرى ايلە يازماق لازىم دىر. آنجاق نازال ن ايلە مطلق خ، بىر شكىلde گۈستەمەلەيدىر. چونكى اجدادلاريميز بو سىنلىرى معين بىر تارىخە قدر اىستيفادە ئاتميشلر...^{٢٧}

آذربايجان جمهوريتىنده عرب يفباسىنин اصلاح اولونماسى ساحەسىنە ايلك تىشىت ۱۹ جو عصرىن ۶۰ جى ايل لرىنده مىزرا فتحلى آخوندزادە طرفىنندن ايرلى

^{٢٧} BALKANLarda KÜLTüREL DİPLOMASİNİN YOLU: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ/HARF İNKILÂBı VE BALKANLAR/ S254 ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ VE DİLİ SEMPOZYUMU/27-29 EYLÜL ۲۰۱۸

سورولموش و سونرا دان بسو ايدئيا يير چوخ آذربایجان ضیالی لاری طرفیندن دستکلمیشدی. لاکین یفبا اصلاحاتی ساحه سینده ایلک پراکتیکی آددیم لار ۱۹۱۸- جی ایلين مای آیندا آذربایجانین مستقیل لیگی اعلان اولاندان سونرا آتیلمیشدی.

لاتین گرافیکالی آذربایجان یفباسینین لایحه سی ۱۹۱۹-جو ایل آقوسون ۲۰-دن سئنتیابرین ۱-نه کیمی باکیدا کنچیریلمیش آذربایجان معلم لرینین قورو لتاپیندا تصدیق او لوندوقدان سونرا پارلامنتین مذاکیره سینه وئریلمیشدیر. لاکین آپرئل اشغالی (۱۹۲۰) میللی حکومته بو لایحه نی رئاللاشدیر ماغا ایمکان وئرمەدی.

آذربایجاندا یفبا اصلاحاتینی اولکەدە حاکمیتی زور گوجونه الە کنچیریلمیش بولشاپیکلر رئاللاشدیردی. آذربایجان میلک ۴-جو شش سیاسیین (او توروم / جلسه) ۱۹۲۸-جی ایل ۱۱ او کیابر تاریخلى قرارى ایله رئسپوپلیکا لاتین یفباسینا کئچدی. یفبا انقیلاپینی باشلادان قانونون قبولو ایله عرب حرف لرى ایله يارادىلان عثمانلى یفباسى آدلانان یفباسى ایستیفادە سی سونا چاتدى و لاتین یفباسینا اساسلانان سورک یفباسى ایستیفادە او لونماغا باشладى.^{۷۸}

۱۹۲۶-جی ایلده باکدا تورکولوگیبا ایله باغلى ایلک کنفرانس کنچیریلدی. ایشتیراکچى لار لاتین گرافیکالی یفباسین دونيادا بوتون آذربایجان تورک دىللى اينسانلارین ایستیفادە ائتمە بى نين قرارىن آلدیلار. ايکى ایل سونرا تورکىيەدە لاتین یفباسى عثمانلى (عرب) یفباسینین يئرین آلدی.

^{۷۸} https://az.wikipedia.org/wiki/Azərbaycanın_əlifbası_islahatı

آذربایجاندا ۱۹۲۲-۱۹۳۳ جو ایل لرده تطبيق ائدیلن لاتین الیفباسینین

ایلکین فورماسی آشاغیداکی شکیل ده ایدی:

a, b, c, ç, d, e, ð, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ڻ, o, Ө, p, q, Ӧ,
r, s, t, u, v, x, y, z, ڙ.^{۱۹}

گوروندو یو کیمین، صغیر ن اوچون حرف وار ایدی.

آذربایجاندا الیفبا مسئله سینین اوچونجو مرحله سی روس-کیریل
حروفینین قبول ائدیلمه سی ایله باشلاير.

آذربایجان-کیریل الیفباسی ۱۹۳۹ جو ایلده تصدیق اولونسا دا،
آذربایجاندا سووئت حاکمیتی قوروولدوقدان (۱۹۲۲) سونرا کیریل الیفباسینین
تطبيقی مسئله سی تئز-تئز گوندله لیه گتیریلې.

آنچاق لاتین الیفاسی طرفدارلارینین چوخلوغو کیریل الیفباسینین
۱۹۲۰-جى ایل لرده قبول ائدیلمه سینه مانع اولوب.

ائله همین ایل موسکوادا (یننى الیفبا) آدلی يېر كومىته سووئت اتفاقىنین
بوتون تورك دىللى رئسپوبلیکالاریندا (آذربایجان، توركمەنستان، قازاخستان،
قىرغىزستان و اوزبېكىستان) اىستيفادە ائدیله جىك واحد الیفبا حاضرلادى.

^{۱۹} <http://ataturk.Az/2019/08/05/əlibbamizin-kecdiyi-yol/> Elçin İbrahimov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

۱۹۳۹-جو ایلده لاتین الیفباسی کیریل الیفباسی ایله عوض ائدیلدی.

روس دیلینین تدریسی ده بوتون مکتب‌لرده مجبوری حالا گتیریلدی.^{۳۰}

بو آرادا صغیر ن حرفی ده الیفبادان یوخ ائدیلدی.

گونئی ده ایسه مشروطه اینقیلا بیندان سونرا ایراندا و اوژه‌للیکله آذربایجان ادبیاتندا گوزله‌نیلن اینکیشاف و ترقی گورولمه‌ییب، رضا پهلوینین ایش باشینا گلمه‌سی ایله، تورکجه دیل و ادبیات دورا قلامیش و تورکی نشریاتی دا، مشروطه ایله برابر تعطیل اولموشدو. پهلوی دؤوروندۀ، تورکی یازماق و مدره‌سه‌لرده تورکی دانیشماق قاداغان ائدیلمیش، دیل و فرهنگ ده ایستیمار و تحملی سیاسی قاتی - غلیظ - بیر شکیل ده تطیق ائدیلمیشدی.

.....

بو دؤورده قوزئی آذربایجاندا و تورکیه‌ده الیفبانین ده بیشمہ‌سی و ایکی آذربایجان آراسیندا چکیله‌ن دمیر پرده‌نین نتیجه‌سینده ایراندا کی تورکلر، بو ایکی قاینقدان گلن اثرلری ده اوخویا بیلمه‌میشلر و یاریم عصردن چوخ ادامه تاپان بو آجی دؤوره‌ده دیل و ادبیاتیمیز اینکیشاف بئرینه گثیله‌مه و انحطاط دؤوره‌سی کئچیرمیشدیر.^{۳۱}

.....

^{۳۰} همین پیر

آذربایجان ادبیات تاریخیه بیر باخیش - دکتر جواد هیث - تهران ۱۳۶۹-ص. ۴۳۰-۴۳۱

بئله‌لیکله گونئیده الیفبا اصلاحی ۲۰ ایله قدر گنج قالدی، هم‌ده گونئیده کی شرط‌لر او زوندن لانین الیفبا کچیلمه‌دی و عرب الیفباسیندا تکجه "صغرین" یی الیفدان سیلمک اصلاحی اولدو.

لاتین الیفاسی دونیاداکی تورک دیلی اوچون بلکه ده ان اویغون الیفبا اولسا دا، تورک دیلینه ووردوغو ان بئیوک زیان لاردان بیری ده بو حرفی و بو حرفین سسینی (گنیز ن) محو ائتمه‌سی دیر. آوروپالی‌لار، بو "نگ" حرف‌لری ترانسکریپت‌لریندە واریکن، تورکیه‌ده کی الیفبا اینقیلایندا، اما اونسون "گ" حرفی آتیلدی، بورون کچیدلریندن گلن سؤزلرده نورمال بیر "ن" کیمی اوخونماغا باشладی و عادی "ن" کیمین يازیلدی. آذربایجان جمهوریتیندە ده بئله اولموشدو و بئله‌لیکله، بو حرف داها لاتین و سونرا گلن کیریل الیفبالارینداکی يازی لاردا يوخ اولدو.

بئله‌لیکله يازیدا اولمایان بیر حرف گشت گشده ادبی دیلده ده قالمادی و مثل اوچون دونقوز سؤزو "دونوز"، قارانقلیق سؤزو "قارانلیق، اینگیلتى ایسه "اینیلتى و س. اولدو. حالبو کی خالق دیلیندە هله ده "نگ، نك و نق" شکلیندە دوام ائدیر.

گونئی آذربایجان میللی حکومتی دؤورونون (۱۹۴۵-۱۹۴۶) يازیلی دیلیندە دیالشکال (مهجه) خصوصیت‌لر يوخا چیخاریلدی، لاکین عمومی‌لیکده گونئی آذربایجان تورک دیلینین بعضی خصوصیت‌لری مشاهده اولونور. بعضی دوزلیش‌لرین حیاتا کچیریلمه‌سی ایله عرب الیفاسی تورک دیلینه گوره ده يیشدیریلدی. "صغرین (ن)" يئرینه داها عادی ن ایشلینلیدی.^{۳۲}

^{۳۲} <http://tebaren.org/fa/?p=۸>.

میللی حکومتین حاضرلادیغی ۶-جی صینیف درسلیکینده صائب تبریزی‌نین بیر
غزلین دن :

نه احتیاج که ساقی و نره شراب سنه
که، ئوز پیاله سینی و مردی آفتان سنه .
شراب لعل ایچون تو كمه آبرو زینهار
که، دمبیدم لب لملون و تربر شراب سنه .
قوروتما ترلى عذارین ایچەندە بادە ناب
که، گل کیمی يازاشیر چەرە ير آب سنه .
شرابدان نه عجب اواماسان اگر سرخوش ،
بو دوزلی اپلریلن نشله سبن شراب سنه .

میللی حکومتین اورقانی، آذربایجان در گیسیندن:

آذربایجان ملی حکمەتن باش وزیری
و آذربایجان خلقەن سو گلی رهبری
جناب آقاى سید جعفر پیشه وری

سسى ٥ يېيشەھە سى

بو گون ييلينهң سورك دىلينىن ايلك يازىلى سورك رونىك (اورخون) سىندرىنده بو صامىتىن، معىن گراماتىك شرطلى اساسىندا "گ" ايله دىشىمىسى چوخ زامان گۈرونۇشدور.

تىورك رونىك اليقىنى يازىلارىندا اولان / ئ / / گ / د هېشىكلىگى هەمچىنин مائىكىي بوددىست (مانى/بودا) و ايلك اسلام دئورو متن نمونهلىرىنده ده تاپىلمىشدى. ^{٣٣}

دابىشىق دىلينىدە ايسە صغىرن (ئ) يوخ اولمادى، يالىز آزالدى. ايندى دىلىمىزدە، دونقوز، اينگىلتى، آنغيرماق، قارانقليق و يانقىلماق كىمى سۆزلى وار اما ادبى دىلده، دونزوز، اينلىتى، آنيرماق، قارانلىق و يانىلماق شىكليناه يازىلىر و داها صغىرن (ئ) يوخ دور. خالق آراسىندا و ياخود باياتى لاردا و خالق ماھنى لاريندا اوز شىكلينى قورور.

^{٣٣} ESKI TÜRKÇE METİNLERDE /ئ/ ~ /غ/ DEĞİŞKENLİĞİ ÜZERİNE -
Türkbilig, ٢٠١٢/٢٣: ٦٩-٨٢ Ferruh AĞCA

اۇرنىك اوچون "چىنگىل" نارىن داش يا چاكىل معناسىندا "بو قالا داشلى قالا چىنقىلى داشلى قالا" خالق ماھنى سىندا گۈرۈنور.

صغىر ن (٦) چېشىدىلى يېرلىرده شىكىل دىيشدىرىھەر ك بىو گون بوتۇن لەجەلرده گىتىش اىستىفادە اولۇن سور. نومونە اولاراق بىر نىچەسى اىلە راضى قالمالىيىق ، يوخسا تورك ئىللەرىنىن ياشادىغى ياخىن - اوزاق يېرلىردىن، يوزلر جە نومونە تاپىلار.

ـمـ دىيىشمەسى ـئـ

ـئـ ـنـ ـمـ مـرـحـلـهـلـىـنـدـنـ سـوـنـرـاـ اـورـتـايـاـ چـىـخـدـىـ.ـنـگـ سـسـىـ بـؤـلـونـدوـكـدـنـ سـوـنـرـاـ اـيلـهـ تـمـيـلـ اـولـونـانـ سـؤـزـلـرـدـهـ گـۈـرـونـورـ.ـنـؤـوبـتـىـ مـرـحـلـهـ نـ مـنـىـنـ دـهـ دـىـيـىـشـمـەـسـىـد~ir.ـنـومـونـهـلـرـدـهـ دـهـ دـىـيـىـشـهـنـ صـامـيـتـىـنـ يـانـىـنـداـكـىـ سـائـىـنـ منـظـمـ يـوـوارـلاـقـ سـائـاتـ اـولـماـسىـ تـصـادـفـىـ دـئـىـلـ.ـبـؤـلـگـەـدـهـ (ـتـراـبـزـونـ)ـ كـومـشـوـ سـؤـزوـ قـونـشـوـ اـولـارـاقـ تعـيـينـ اـندـىـلـمـىـشـدـىـ.ـاـينـكـىـشـاـفـىـنـىـ تـامـاـلـا~amaiyan بـوـ نـومـونـهـ،ـسـسـ دـىـيـىـشـيـكـىـلـىـگـىـ آـرـاسـىـنـداـ بـىـرـ كـۈـرـپـوـ رـولـونـوـ اوـينـاـيـرـ.ـبـودـاـ دـىـيـىـشـيـكـلىـنـ اـيـسـيـقـامـتـىـنـىـ گـۈـسـتـرـىـرـ.

قومشو (< قونشۇ^{۳۴} > قونگاشۇ)، گۈملەك (< گۈنلەك > گۈنگەلەك)، دوموز (< دونۇز > دونقۇز)^{۳۵}

احمد بیجان ارجیلاسون : «[ا] / صامیتى سورك دىلینىن موختىف شىوه و لهجه لریندە كى دىيشىكلىكلىرىن درىندەن آراشدىرىلماسى شېھەسىز چوخ ماراقلى نىتجەلر و ئەرەجىدىر (...)/ [ا] / صامیتىنىن تارىخى اينكىشافى دئوروندە اۋزۇنۇ قورومايان لهجه لرده و شىوه لرده / ن / و / يَا / گ / ، / غ / ، / ئ / اىستيقامتىن ده اينكىشاف ائتدىنى بىلىرىك (ارجیلاسون ۲۰۰۲: ۱۱۹).

يئىنە چاغداش لهجه لرده ... اوئونون / م / يَا چئورىلمەسى «سونگوك» سوموک ، كۆنگەلەك > گۈملەك، نۇمنەلریندە دە فۇنتىكىدىر. داماڭ / [ا] / يېرىنى باشقۇ داماڭ سىسى / م / آلىر.^{۳۶}

ـ گ يە دىيىشىمىسى دىيگر لهجه لرده دانىشىق و يازىلى دىلەد مۇوجىد اولان بىر آىرى سىس دە يېشىكلىكىدىر. تېرىز لهجه سىنەد بوسس بىر نىچە نۇمنەد گ و يَا

^{۳۴} - تارىخىن ان قدىم منبى: قونشى "قارشىلىقلى" و يَا ياخىندا ياشابان شخص اوغۇر (۱۰۰۰ ايل اول) /

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/komş>

U

^{۳۵} Turkiye_Turkcesi_Agizlarinda_Devrik_Yap/S ۲۱۲

^{۳۶} g'li DAMAK /ŋ/ Sİ VE BUNUN ARDAHAN YERLİ ŞİVESİNDE ÇÖZÜLMESİ ÜZERİNE - Ümit Özgür DEMİRCİ

یوموشاق گـ-یه چئوریلمیشدیر. دونقوز > دوغوز، کـنگول > کـگول > کـویول اولوبدور.

"لـک" این "بـی" يه دـئـنـمـهـسـیـ مـثـلـاـ "تـیـنـهـنـ" (تـیـنـگـدـنـ) "تـیـنـدـنـ" يـئـنـهـ "الـیـنـهـ" ، "الـیـنـگـلـهـنـ" (الـیـنـهـ^{۳۳}) اوـرـمـوـ چـئـورـهـ کـنـدـلـرـیـنـدـهـ يـاـغـیـنـ شـکـیـلـدـهـ بوـ گـونـ دـهـ وـارـ اوـلـانـ وـ "صـغـیرـنـ" نـیـنـ، يـئـرـلـیـ آـغـیـزـداـ اـیـشـلـکـ فـورـمـاسـیـ دـیرـ.

اور مـیـهـنـیـنـ چـونـقـارـالـیـ وـ اـطـرـافـ کـنـدـلـرـیـ آـغـیـنـداـ (لهـجـهـ سـیـنـدـهـ) ، گـئـدـیرـنـگـ (گـئـدـیرـسـنـ) ، گـلـیرـنـگـ (گـلـیرـسـنـ) سـؤـزـلـیـنـ دـهـ "لـکـ" يـوـمـشـالـارـاقـ "یـ" گـئـدـیرـهـنـیـ ، "لـکـیرـنـیـ" شـکـلـیـنـدـهـ دـئـیـلـیـرـ باـشـقاـ تـورـکـ منـطـقـهـلـرـدـهـ دـهـ چـئـشـیـلـدـیـلـ شـکـیـلـلـرـدـهـ صـغـیرـنـ (ئـ) الـیـفـبـادـاـ نـیـشـانـهـسـیـزـ اوـلـسـاـ دـاـ، هـلـهـ دـانـیـشـیـقـ دـیـلـیـمـیـزـدـهـ وـارـ.

بوـ کـونـشـکـسـتـدـهـ تـورـکـ دـیـلـینـیـنـ هـمـ تـارـیـخـیـ، هـمـ دـهـ مـعـاـصـرـ بـؤـلـگـهـلـرـیـنـدـهـ /گـ، مـ، نـ، وـ، ئـ/ کـیـمـیـ سـامـیـتـلـرـهـ چـئـورـیـلـیـمـیـشـ /ئـ/ سـامـیـتـیـ (Räsänen 1949; Çağatay 1954) اـسـگـیـ تـورـکـجـهـدـهـ، عـمـومـیـتـلـهـ، اـؤـزـ اـورـیـزـیـنـالـ فـورـمـاسـیـنـیـ قـورـوـیـوـبـ سـاخـلاـسـاـ دـاـ، بـعـضـنـ سـائـئـلـرـ آـرـاسـینـدـاـ وـ يـاـ تـورـکـجـهـ رـوـنـیـکـ يـازـیـ لـارـینـدـاـ آـرـایـسـرـ سـائـئـلـرـ آـرـاسـینـدـاـ وـ يـاـ سـؤـزـلـرـینـ سـوـنـوـنـدـاـ /گـ/ اـیـلـهـ نـؤـوبـهـ لـشـمـیـشـدـیـرـ (تـ. تـکـیـنـ ۱۹۶۸: ۹۲).^{۳۴}

^{۳۳} اـیـرـهـلـیـ آـسـیـمـیـلـاـسـیـیـاـ. بـیرـنـجـیـ سـسـینـ اـیـکـیـجـیـ سـسـهـ تـأـثـیرـیـ نـتـیـجـهـ سـیـنـدـهـ يـارـانـانـ آـسـیـمـیـلـاـسـیـیـاـ يـاـ اـیـرـهـلـیـ (پـروـقـسـیـوـ) آـسـیـمـیـلـاـسـیـیـاـ دـئـیـلـیـرـ. اـیـرـهـلـیـ آـسـیـمـیـلـاـسـیـیـانـینـ اـیـسـتـیـقـامـتـیـ کـئـ کـدـنـ شـکـلـیـچـیـ يـهـ دـوـغـرـوـ اوـلـورـ؛ مـثـلـاـ: سـنـدـنـ - دـکـنـ = نـنـ - سـنـنـ، سـرـینـلـیـکـ - لـکـنـ = نـنـ - سـرـینـلـیـکـ

^{۳۴} ESKİ TÜRKÇE METİNLERDE /ŋ/ ~ /g/ DEĞİŞKENLİĞİ ÜZERİNE /Ferruh AĞCA

"اگ" سسینین "ى" سسینه چئوریلمه سینده، يوخاریدا گؤستريلن كيمى بعضى آغىزلاردابو گونون تور كجه سينده ده وار.

همدان لهجه سينده "ن" ايله بىتهن فعل لر "ى" ايله عوض اولون سور. مثلاً زنجان خالقى آليران، گليرهن، همدان خالقى ايسه، آليراي، گليره دئير.

شيفاهى ديلده دانيشان لار سؤزلرين ساده فورمادا تلفظ اولونما سين اىستره. بونا گئوره ديلين قايدالارينا باخماياراق، سس لرين بيرلشمە سينه و سس قورو مونا گئوره، دانيشان لار سؤزو ايفاده ائتمك اوچون ان سرعاتلى و آسان يولو سچەرلە.

دانيشيق ديلينين يوموشانمايا مىلينى "صغير ن (ئ)" يابنzer اولان باشقادىل لردن گلمه، دخيل كلمه لرده ده گۈرمىك اولور. "صغير ن (ئ)" يابنzer نق/نڭ/نك سسلرى يوخ اولمايا باشلار. اورنڭ اوچون رنگلدىم، "رەھلەيم" اولور يازنگ چاليندى، "زە چاليندى" ياقشىنگ، "قاشە" يە چئورىلىر.

منه و سنه سؤزلرىنин تور كىيەدە "بانا" و "سانا" اولدوقلارى، بوسؤزلرىن "صغير ن (ئ)" ايله بانقا و سانقا اولدوقلارى و سونرادان "صغير ن (ئ)" نين، دىيشىمەسى ايله باغلىيدىر. چونكى قالىن سىلى دن سونرا گلنپ "ن"، "صغير ن (ئ)" اولار، بوباكى آغىزىندا "ن" سسینى ده دوشورمكىلە ما آ و سا آ حالينه گلىب چىخمىشدىر. ما آ بىلە گليركى... ياخود سا-آ دئمه دىم مى؟

بو گون

گونئی آذربایجاندا، تورک دیلينه اولان باسقى و قاداغالار دئموكرات ميللى حكومىتن سونرا داها دا كىرىخانىدا داوم اتدى.

بۇنا باخما ياراق ، گىتىدېكجە، گنج لر آراسىندا باشلايان كىملىك دويغوسو، يازىلى ادبياتين گىنىشلەنمه سىنده بئۇيوك ائتگى بوراخدى.

دiliyemizin آرتىق شيفاهى دىلە چنورىلمەسىنە مانع يارادىلان بىر حالدا، البە كى ادبى دىلين يارانماسى ايل لر بويو ، مكىبلرده اوخونماماسى اوچون، چتىن اولدو. بۇنا آذربايغان و توركىيە ايلە فرلى اليپا اولدوغۇندا آرتىرارساق، دورومۇن نە قدر قورخولو اولدوغۇ آيدىنلاشىار. اما يىشى نسىل لر زامان اىچىنەدە و مەدىالارين گلىشىمە سىلە داھا دا گىنىش حالدا آذربايغان جمهورىتى و توركىيە ادبى دىلى ايلە تانىش اولوب و اوز آنا دىل لرىنده دەيرلى يازىلار ياراتمىشلار.

بو گون گونئىدە باسقى لارا باخما ياراق، ايلە يوزلر جە كىتاب و گوندە مىن لرجە يازى اينىرنىدە، آذربايغان ادبى دىليندە، عرب يىفباسىلا يايىمالانىر.

"ايكنىجى تورك دىلى اور توغرافىك سئمينارى" ، آذربايغان توركجه سىنinin عرب يىفباسىندا اىستاندارلار قورماق اوچون كىچىرىلەن بىر سئمينار اىدى. بو سئمينار 20 نجى ايلىن آبان آى نىن 5-8 يىندا ایرانىن تهران شهرىنده كىچىرىلىمىشىدە.

سئمينارين باشقانى دوكتور جواد هيئت اولموشدور. بو سئمينار كىچيريلدىكىن سونرا اورتوقرافىك سئمينارين آلدигى قرارلار عنوانىندا قايدالار، كيتابچا شكلينده يايلىميشدى. بو سئميناردا "صغير ن (ئ)" دان هئچ سؤز گتتىمىر. دئمك گونئى ادبى يازى سينادا، بو سسى گوسترهن حرف داها يوخدور.

سون زامانلاردا اورتاق توركجه يازى قايدالارينا اىستك گوندن-گونه آرتىر و ادبى دىليمىزىن اورتاق اوغوز توركجه سينه، يازىچى لار طرفينىن يىنى اليقابىا جەد گوستريلير.

حاضردا دونيا توركولوقلارى اورتاق تورك اليقباسيندا ٣٤ حرفين اولماسىنى قبول ائدىليل.

بونو آذربايچان مىلللى علم لر آكادميا سينين (AMEA) نسيمى آدinya دىلچىلىك اينسېيتوتونون ديرئكتورو، آكادئيمىك محسىن ناغىسلۇ دئىيب.

اونون سؤزلىرىنه گئورە، اورتاق تورك اليقباسى بىر دفعە ده حاضرلانا راق قبول ائدىليل. ١٩٩٢-جى ايلده توركىيەدە كىچيريلەن تىديرىدە آذربايچانىن تحصىل ناظرى فيرودين جىلىوف طرفين دن حاضرلانيش لاتىن قرافىكالى اليقبا بوتون تورك دىللى دئوللتىلر اوچون اورتاق اليقبا كىمى قبول اولونوب: "اما بو اليقبا سونرا تطبىق ائدىلمە يىب. هەمین اليقبادا ان چوخ آذربايچان دىلينىن اليقباسينداكى حرفلىر اساس گۈتورولوب. چونكى آذربايچان دىلين ده ٣٢ حرفا، دىكىر تورك دىللى اولكەلرde ايسە حرفلىرىن سايى آزدىر. مثلاً آذربايچان دىليندە اولان "ا"، "خ" حرفى و سسى او يىرى اليقبالاردا يوخدور. ايندى ايسە اليقبانىن ٣٤ حرفىن عبارت اولماسى تكلىف ائدىليل. اورادا دا

قیچاق قروپو دیل لرینین خصوصیتی نظره آلینیر. الیبادا خصوصیله ده "صغری
ن" حرفینین اولماسی تکلیف اندیلیر. اوزبکلرده، سورکمنلرده "نق" سیسینی

YEDDİ DÖVLÄT – BİR MİLLÄT KONSEYİNİN TÄKLİF ETDİYİ ORTAQ TÜRK
ÄLFBASI HAZIRLAYAN: AZÄR HÄSRÄT, KONSEYİN BAŞQANI

Sıra	Azärbaycan	Qazaq	Qırğız	Kıbrıs	O'zbek	Türkiye	Türkmen	Ortaq
1.	A a	A a	A a	A a	A a	A a	A a	A a
2.	B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b
3.	C c	C c	Jj	C c	Jj	C c	Jj	C c
4.	Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ch ch	Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ç ç
5.	D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d
6.	E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e
7.	Ə ə	A ä		A a		A ä	A ä	A ä
8.	F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f
9.	G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g
10.	G ġ	G ġ	G ġ	G ġ	G ġ	G ġ	G ġ	G ġ
11.	H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h
12.	X x	X x	X x	X x			X x	
13.	I i	I i	I i	I i	I i	Y y	I i	
14.	I i	I i	I i	I i	I i	I i	I i	
15.	J j	J j	J j	J j	J j	Z ž	J j	
16.	K k	K k	K k	K k	K k	K k	K k	
17.	Q q	Q q	Q q	Q q			Q q	
18.	L l	L l	L l	L l	L l	L l	L l	
19.	M m	M m	M m	M m	M m	M m	M m	
20.	N n	N n	N n	N n	N n	N n	N n	
21.	N ñ	N ñ		Ng ng		N ñ	N ñ	
22.	O o	O o	O o	O o	O o	O o	O o	
23.	Ö ö	Ö ö	Ö ö	Ö ö	Ö ö	Ö ö	Ö ö	
24.	P p	P p	P p	P p	P p	P p	P p	
25.	R r	R r	R r	R r	R r	R r	R r	
26.	S s	S s	S s	S s	S s	S s	S s	
27.	S š	S š	S š	S š	S š	S š	S š	

ایشلکدیر، یعنی اون لار " منه" دئیل، مانقا دئیلر، بو "ن" نین اوستون ده
الغالى ایشاره قويولور آ.^{۳۹} کلاسیک متئرده ده بو حرف وار.

ائلچین ایراهیموف، «سورک خالقلارینین اورتاق الیبادا، ایملا و اونسیت دیلى»
آدلی سانباللى اثریندە، قیچاق گروپو سورک دیل لرینین هامى سیندا، لاتین الیبادا
گچدیکلریندە صغير ن اوچون آ/ يا /J/ شکىلدە مۇوجىدلوغۇن گۆستریر.

^{۳۹} <https://az.trend.az/azerbaijan/society/3140163.htm>

فایناللار:

1. Erciyes üniversitesi /sosyal bilimler enstitüsü, Türkçede nazal n (sagır kef) / hülya nazif
2. Afad qurbanov. Müasir azərbaycan ədəbi dili. I cild (2 cilddə). Bakı, 2019. 464 səh.
3. Elçin İbrahimov/TÜRK XALQLARININ ORTAQ ƏLİFBA, İMLA VƏ ÜNSİYYƏT DİLİ
4. ESKİ TÜRKÇE METİNLERDE /N/ /G/ DEĞİŞKENLİĞİ ÜZERİNE / Ferruh AĞCA
5. Türkiye_Türkcesi_Ağızlarında_Devrik_Yapı
6. آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش - دکتر جواد هیئت - تهران 1369- ص. 430
7. <http://tebaren.org/fa/?p=80>
8. <https://eksisozluk.com/entry/11479986>
9. <http://wikifeqh.ir/#خطاويغوري>
10. CAHAN AĞAMĞROV/ESKİ AZƏRBAYCAN YAZISI/Gəncə Dövlət Universiteti

11. Türk Halkları ve Dilleri: 2/HALAÇLAR VE HALAÇÇA/MEHMET ÖLMEZ
12. g'li DAMAK /ŋ/'Sİ VE BUNUN ARDAHAN YERLİ ŞİVESİNDE ÇÖZÜLMESİ ÜZERİNE/Ümit Özgür DEMİRCİ
13. KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ/TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ VE ORİJİNAL METİNİ/ERCAN AYRIÇ
14. əlyazmalar Instituto/Azərbaycanda erkən əlifbalar/Doktor Fərid Ələkbərov
15. XII. ULUSLARARASI BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ KİTABI (İhsan Doğramacı'ya Armağan), 25-28 Eylül 2017, Bükreş – Romanya